

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри Павлик О.А.

«_____» _____ 2024р.

Реєстраційний № _____
«_____» _____ 2024р.

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ПІД ЧАС РОБОТИ НАД ПЕРСОНАЖАМИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗПОМ-23
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 013 Початкова освіта
Зірченко Юлії Євгеніївни

Керівник канд.пед.наук, доцент
Кравцова Інна Адамівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Зірченко Юлія Євгенівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

21.11.2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС РОБОТИ НАД ПЕРСОНАЖАМИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ	8
1.1 Визначення поняття «емоційні переживання» молодших школярів.....	8
1.2 Розвиток емоційних переживань у молодших школярів.....	14
1.3 Художня література як засіб розвитку емоційних переживань.....	19
1.4 Особливості роботи над персонажами художнього твору у початкових класах.....	24
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РОБОТИ НАД ПЕРСОНАЖАМИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	32
2.1 Аналіз програми та підручника.....	32
2.2 Вивчення передового педагогічного досвіду.....	42
2.3 Експериментальна програма з роботи над персонажами художнього твору на уроках словесності.....	45
2.4 Результати ефективності роботи над персонажами художнього твору як засобу розвитку «емоційних переживань» молодших школярів.....	56
Висновки до другого розділу.....	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Проблема питання розвитку емоційних переживань в інтелектуальному та духовному становленні підростаючого покоління є першочергово важливою. Емоції, почуття людини являють собою певну частину, яка привертає увагу, і є невід'ємною частиною людського розвитку. Пильна увага дослідників до емоційної сфери особистості пов'язана з тим, що рівень розвитку емоційних переживань впливає на світогляд людини та сприйняття нею навколишньої дійсності.

Змістовність розвитку емоційних переживань молодших школярів підтверджується програмовими вимогами навчання учнів, де підкреслюється, що особистісні результати освоєння основної освітньої програми початкової та загальної освіти повинні відбивати: формування естетичних потреб, цінностей, розвиток етичних почуттів, доброзичливості та емоційно-моральної чуйності, розуміння та співпереживання почуттям інших людей [3, с. 50].

У сукупності з іншими внутрішньо-особистісними механізмами визначальною спрямованістю особистості у віці 6-11 років, є емоційна чутливість. Так як на даному етапі розвитку емоційна сфера дитини та психологічні особливості в цілому починають формуватися і закріплюватися найбільш активно.

Велика увага до питань розвитку емоційних переживань приділяється у психолого-педагогічних дослідженнях та розглядається у різних контекстах: як емоційна риса характеру Б. Додонов [4], О. Новікова [56] та ін; як якість людини, що виражається в його здатності до переживання В. Сухомлинський [68]; питання взаємозв'язку емоційно-чуттєвої сфери і сприймання художнього твору досліджували Н. Волошина [13], І. Зязюн [28], Г. Підлужна [63], Л. Проців [85, с. 47].

За загальним визнанням учених, навчальний процес у початкових класах має будуватися не тільки з урахуванням сьогоденних, а й потенційних можливостей молодших школярів, оскільки успішне навчання неможливе без володіння раціональними прийомами роботи з книгою, що є основою для

самостійного здобуття знань та відповідно зазначено в освітянських нормативних документах, зокрема Державному стандарті початкової освіти [20].

Під час роботи над персонажами художнього твору відбувається розвиток емоційних переживань молодших школярів. Саме цей вид діяльності може вважатися провідним у розвитку емоційної чуйності учнів молодшого шкільного віку, оскільки він сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери особистості учнів і внутрішнього духовного світу в цілому, за допомогою яскравих переживань, які здатні викликати персонажі твору. У процесі взаємодії з творами у молодшого школяра розвиваються такі якості особистості як: асоціативне мислення, інтуїція та усвідомлення прочитаного, спостережливість та тривалість уваги у процесі читання, здатність до узагальнення і, як наслідок, цілий спектр чуттєвого бачення світу [70, с. 148].

Нова українська школа зосереджена на інтелекті учнів, а завдання розвитку емоційних переживань у молодших школярів мають недостатню розробленість науково-методичного забезпечення. Емоційні переживання учнів у традиційній освіті розглядається здебільшого, як психологічний резерв особистості у засвоєнні інформації та не є метою утримання навіть у такому вигляді діяльності як робота над персонажами художнього твору. У рамках навчальних предметів мета виховання емоційних переживань учнів молодшого шкільного віку реалізується лише епізодично для вирішення вузьких інтелектуальних завдань і сприймається як відгук на твір [42, с. 120].

Таким чином, виникає суперечність щодо необхідності розвитку емоційних переживань при роботі над персонажами художнього твору та недостатньої розробленості змісту літературно-творчої діяльності для її розвитку.

Тема дослідження: «Розвиток емоційних переживань молодших школярів під час роботи над персонажами художнього твору» і є підставою вибору об'єкта, предмета та мети дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності роботи над персонажами

художнього твору на уроках словесності, як засобу розвитку емоційних переживань молодших школярів.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження були поставлені такі завдання:

1. Розкрити поняття «емоційні переживання» у молодших школярів.
2. Охарактеризувати види робіт над персонажами художнього твору, як засобу розвитку «емоційних переживань» у молодших школярів.
3. Зробити аналіз програм та підручника з обраної теми.
4. Вивчити передовий педагогічний досвід з обраної теми.
5. Скласти експериментальну програму з проблеми дослідження.
6. Проаналізувати одержані результати дослідно-експериментальної перевірки.
7. Зробити висновки.

Об'єкт дослідження – процес розвитку емоційних переживань молодших школярів.

Предмет дослідження – персонажі художніх творів.

Гіпотеза дослідження: Робота над персонажами художнього твору позитивно впливає на розвиток емоційних переживань молодших школярів.

Відповідно до поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження:** теоретичний та емпіричний аналіз психологічної та педагогічної літератури з проблеми, вивчення педагогічного досвіду, дослідно експериментальна перевірка.

Практичне значення дослідження визначається тим, що виділено методи, прийоми, засоби, зміст занять з розвитку емоційних переживань молодших школярів під час роботи над персонажами художнього твору сприяє розвитку емоційних переживань підвищенню рівня її розвитку.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом:

1. Публікація статті: Зірченко Ю.Є. Розвиток емоційних переживань молодших школярів під час роботи над персонажами художнього твору // Збірник наукових праць «Актуальні питання теорії і практики початкового

навчання» Криворізького державного педагогічного університету. 2024. (подано до друку).

2. Участь у I Всеукраїнській конференції педагогічних читань пам'яті Володимира Бондаря «Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України» (3 жовтня 2024 р.) Український державний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова.

3. Участь у Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (7-8 листопада 2024 р.) Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Гуляйпільського ліцею Затишлянської сільської ради Дніпропетровської області у 3 класі. У досліді брали участь 28 учнів. Із яких 14 учнів I (експериментальна) група і 14 учнів II (контрольна) група.

Структура роботи: робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальна кількість сторінок 87.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС РОБОТИ НАД ПЕРСОНАЖАМИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

1.1 Визначення поняття емоційні переживання молодших школярів

Починаючи з давніх часів людство замислювалося про становлення емоційної сфери особи. Так, Демокрит [21] та Епікур [23] вважали, що виникнення та розвиток емоцій та почуттів визначають поведінку людини. На противагу цьому погляду, Платон [61] і школа стоїків стверджували, що поведінкою керує розум, мислення, а не почуття, та проте підкреслювали роль мислення у формуванні почуттів, вважаючи, що виникнення емоційного ставлення до навколишнього середовища є наслідком оцінки важливості цих предметів для людини [25, с. 57].

Ч. Дарвін стверджував, що емоції виникли під час еволюції як спосіб для того, щоб визначити важливість певних умов для задоволення своїх нагальних потреб. Емоції виступають як внутрішня мова, як система сигналів, за допомогою яких суб'єкт дізнається про потребу значимості того, що відбувається. Особливість емоцій у тому, що вони безпосередньо відображають відносини між мотивами та реалізацією їх [65, с. 256].

Ідеї науковця Ч. Дарвіна були прийняті і розглянуті в іншій теорії. Її авторами є В.Джемс [22] і К.Ланге [46]. В. Джеймс вважав, що для різних емоцій характерні певні фізичні стани. Наприклад, інтерес, захоплення, страх, гнів і хвилювання. Відповідні зміни в організмі були названі органічними проявами емоцій. Згідно з цією теорією, ці органічні прояви є першопричинами емоцій, відображаються у свідомості людини через системи зворотнього зв'язку, породжуючи емоційне переживання відповідної модальності, генерують емоційне переживання модальності [27, с. 464].

Альтернативний погляд на співвідношення органічних і афективних процесів запропонував В. Кеннон [36], вказував на те, що фізичні зміни, які спостерігаються під час виникнення емоції дуже схожі і, з точки зору різноманітності, недостатні для пояснення якісних змін в емоції.

Найсильнішим контраргументом став експеримент, в якому потік органічних сигналів до мозку був зупинений. Позицію В. Кеннона зайняв дослідник П. Берд [5] який показав, що зміни в організмі і супроводжуючі їх емоційні переживання відбуваються одночасно. Крім того, була розроблена теорія, що пояснює вплив емоцій на психіку і поведінку. Емоції регулюють діяльність і мають певні ефекти залежно від характеру та інтенсивності переживання [59, с. 85].

У нашій час багато вчених та дослідників створювали теоретичні концепції, в яких розглядаються характеристики та особливості функціонування емоційних явищ. Г. Спенсер [59] одним із перших розглядав емоції як вимірювану частину свідомості. В. Вунд [11] запропонував описати ефективну сферу свідомості, а Д. Ліндслі [47] запропонував свою теорію ефективною та поведінковою активації. Деякі теорії розглядають емоцію як реакцію чи комплекс реакцій, зумовлених когнітивними процесами. На думку С. Шехтера [88] емоції виникають на основі фізіологічного збудження і когнітивної оцінки ситуації, що викликала збудження. Р. Плутчик [78] визначає емоцію як комплексну соматичну реакцію, поєднану з конкретним адаптивним біологічним процесом, загальним для всіх живих організмів [6, с. 30].

Залежно від характеру та інтенсивності переживання Д. Хеббу експериментально вдалося отримати криву, що відображає залежність між рівнем емоційного збудження людини та успішністю практичної діяльності. Для досягнення найкращих результатів у діяльності досягти, не бажано ні слабке, ні дуже сильне емоційне збудження. Кожна людина має "оптимальний" рівень емоційного збудження, який максимізує ефективність праці. Цей оптимальний рівень залежить від низки факторів, зокрема діяльність, умови та особистість людини [82, с. 98].

Відповідно до теорії когнітивного дисонансу Л. Фестінгера, позитивні емоційні переживання виникають тоді, коли очікування людини не виправдовуються, а когнітивні репрезентації (знання) підтверджуються і

когнітивні уявлення (знання) реалізуються, тобто коли фактичний результат діяльності збігається із запланованим [62, с. 99].

Емоції трактують як «психічне віддзеркалення у формі безпосереднього пристрасного переживання життєвого змісту явищ і ситуацій, спричиненого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта» [86, с. 65].

Емоційні переживання трактують як багатокомпонентну особистісну структуру, складові якої визначають залежно від пріоритетів науковця або провідного діяча.

Негативні емоції виникають і посилюються при розбіжності між очікуваними результатами діяльності та реальними результатами. Результати діяльності були не такими, як очікувалося. Суб'єктивно цей стан сприймається як дискомфорт. Вийти з цього стану можна двома способами: змінити очікування або плани так, щоб вони відповідали отриманим результатам; отримати інші результати, більш ближчі до очікуваних.

Під емоційними переживаннями розуміємо особистісне утворення, що репрезентується осмисленістю емоцій, ареалом переживань, усталеною організацією особистості в процесі індивідуальної життєдіяльності на загальноприйнятні способи їх вираження. Структура емоційних переживань складається із таких компонентів: когнітивного; ціннісного; діяльнісного. Критеріями сформованості емоційних переживань учнів визначаємо: обсяг знань учня про емоційний аспект життя людей; надання дитиною певної значущості емоціям; відповідність власних проявів емоцій соціально прийнятним і схвалюваним способам [8, с. 208].

І. Бех визначив, що у шкільному віці учні починають краще розбиратися в соціальних ситуаціях і надавати більше значення реакції інших людей на них. Посилюється функція самосвідомості. Деякі учні, які вперше йдуть до школи, нервують, невпевнені і можуть відповідати лише пошепки [1, с. 6-14].

Для більшості учнів така реакція тимчасова але для деяких учнів це стає хронічним порушенням. Очевидно, що в їхньому житті бувають моменти, коли

вони не хочуть йти до школи. Тривога, пов'язана зі школою, може бути викликана через тривогу щодо шкільних занять.

У шкільному віці учні можуть відчувати себе нещасними або сумними. І ці почуття можуть тривати протягом тривалого часу. Часто ці почуття бувають спровоковані певними обставинами. Загалом короткочасність таких почуттів відрізняє їх від переживання від настроїв учнів старшого віку.

Як засіб зменшення тривоги учнів можуть переживати відчуття «виходу з-під контролю». Однак ці стани і мимовільна поведінка можуть бути пов'язані з внутрішньою тривогою і дуже рідко є симптомами дезадаптації через переживання внутрішньої тривоги або конфлікту.

Більшість емоційних переживань представлені як динамічні системи, що ґрунтуються на відчуттях і сприйнятті, проявляються у ставленні та впливають на прийняття рішень і виконання дій, а також на діяльність.

Зв'язок між мотивом і реалізацією його діяльності знаходить відображення в емоціях. Емоції мають ситуативний характер і виражають оцінне особистісне ставлення до тих ситуацій, які виникають або можливі в діяльності.

Емоційні переживання — це складний і багатогранний процес, який займає центральне місце в людському досвіді. Вони відображають суб'єктивну реакцію людини на різноманітні події, ситуації та взаємодії, що відбуваються у її житті. Емоційні переживання є невід'ємною частиною нашого повсякденного існування і впливають на те, як ми сприймаємо навколишній світ, взаємодіємо з іншими людьми та ухвалюємо рішення. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними, відображаючи спектр наших реакцій від радості та задоволення до страху, гніву, смутку або розчарування [2, с. 8].

Наукове визначення емоційних переживань є предметом численних дискусій серед психологів та філософів. Загалом, емоційні переживання визначають як внутрішні психічні стани, що супроводжуються певними фізіологічними змінами та виражають суб'єктивне ставлення людини до тих чи інших явищ або подій. Ці стани можуть включати емоції, почуття та настрої. Емоції є короткочасними реакціями на конкретні стимули або ситуації і часто

супроводжуються виразними поведінковими змінами, такими як міміка або жести. Почуття, у свою чергу, є більш тривалими емоційними станами, що відображають стабільніше ставлення до чогось або когось. Настрої, на відміну від емоцій і почуттів, є менш інтенсивними, але більш тривалими переживаннями, які можуть впливати на загальний емоційний фон людини [59, с. 4-5].

Емоційні переживання також мають важливий адаптивний характер. Вони допомагають нам орієнтуватися у складних соціальних ситуаціях, мобілізують ресурси організму для реагування на небезпеки та сприяють формуванню міжособистісних зв'язків. Наприклад, страх може захистити нас від потенційних загроз, тоді як радість може зміцнити соціальні зв'язки та стимулювати позитивну взаємодію з іншими людьми. Водночас емоційні переживання можуть бути джерелом стресу або дискомфорту, особливо якщо вони є інтенсивними або тривалими. Хронічні негативні емоції, такі як тривога або депресія, можуть мати шкідливий вплив на психічне та фізичне здоров'я людини, сприяючи розвитку різноманітних захворювань [79, с. 55].

Емоційні переживання – це інтегративне, динамічне, особистісне утворення, яке забезпечує свідому реалізацію соціально схвалюваної адекватної емоційної поведінки з метою оптимізації соціальної комунікації та взаємодії. Рівень сформованості високий, дозволяє учням адекватно сприймати і розуміти емоції та почуття інших людей; володіти навичками адекватної емоційної поведінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки щодо власних учинків та емоційних проявів, що є запорукою успіху у процесі соціалізації та адаптації до освітнього середовища [1, с. 9]

Емоційні переживання стали предметом наукового пізнання не лише у психологічній, але і у педагогічній науці. Молодшим школярам легше вибудувати соціальні відносини, вони більш успішні в навчальній діяльності, простіше адаптуються у соціумі. Тому, дуже актуальною темою розвитку емоційних переживань починаючи з молодшого шкільного віку.

Розвиток емоційних переживань в молодшому шкільному віці в першу чергу дає змогу формувати в учнів адекватно сприймати себе у взаєминах з іншими, активізувати інтерес до взаємодії з однолітками, навчити конструктивно розв'язувати проблеми, розуміти себе як особистість.

Ключовими компонентами емоційного переживання є: саморозуміння – усвідомлення власних та чужих емоцій, комунікативний потенціал – емпатія, власне адаптаційні здібності – вміння вирішувати проблеми, долати труднощі, емоційну стійкість, самоконтроль та загальний настрій.

Питання контролю та регуляції емоційних переживань також є важливим аспектом психологічних досліджень. Вміння керувати своїми емоціями є ключовим фактором психологічного благополуччя та успішної адаптації в суспільстві. Стратегії регуляції емоцій можуть включати як свідомі, так і несвідомі підходи до зміни інтенсивності або якості емоційних переживань. Наприклад, людина може намагатися відволіктися від негативних думок або змінити своє ставлення до ситуації, щоб зменшити рівень стресу. Інші стратегії можуть включати виявлення емоцій через творчість, фізичну активність або соціальну підтримку [33, с. 172].

Емоційні переживання також значною мірою залежать від культурних та індивідуальних факторів. У різних культурах існують різні норми вираження та сприйняття емоцій, що може впливати на те, як людина переживає ті чи інші емоції. Наприклад, у деяких культурах вважається прийнятним відкрито виражати радість чи сум, тоді як в інших культурах емоційна стриманість цінується більше. Індивідуальні відмінності, такі як темперамент або життєвий досвід, також впливають на те, які емоції людина відчуває частіше і як вона з ними справляється [75, с. 145].

Емоційні переживання молодших школярів – це складний і багатогранний феномен, що суттєво впливає на їхній особистісний розвиток, пізнавальну діяльність та соціальну адаптацію. Цей період життя дитини характеризується низкою особливостей емоційної сфери, які важливо розуміти для дорослих, які дбають про їхнє виховання та навчання [65, с. 69].

Емоційні переживання – це суб'єктивні психічні стани, що виникають у відповідь на внутрішні та зовнішні подразники. Вони супроводжуються фізіологічними змінами (зміна частоти серцевих скорочень, дихання, м'язового тону), поведінковими реакціями (міміка, жести, дії) та усвідомленням певних почуттів (радість, сум, гнів, страх тощо) [44, с. 129].

Емоційні переживання учнів молодшого віку відрізняються інтенсивністю і нестриманістю. Емоції молодших школярів часто дуже гострі. Іноді вони можуть різко змінитися, іноді без видимої причини, тому що їм важко контролювати свої почуття. Нестабільність — одна з особливостей. Під впливом різних факторів емоційний стан учнів може швидко змінюватися. Незначні події можуть змусити їх засмутитися, образити або розвеселити.

Емоційні переживання є важливою складовою розвитку особистості учня. Процес розвитку емоційних переживань має свої особливості та дуже складний, тому починати треба ще з молодшого шкільного віку, а саме з уроків словесності. Завдання вчителя на уроках словесності – навчити учнів мові емоцій. Постійне впровадження нових методик, прийомів, вправ допоможуть молодшим школярам швидше зрозуміти та вміти висловлювати свої почуття та емоції. Для цього вчитель повинен створювати сприятливі умови для розвитку емоційного інтелекту на уроках словесності.

Отже, емоційні переживання є невід'ємною частиною людського буття, що відіграє ключову роль у формуванні особистісної ідентичності, соціальної взаємодії та загального благополуччя. Вони відображають складну взаємодію між фізіологічними, когнітивними та соціокультурними чинниками, що визначає наші реакції на світ і на самих себе. Поглиблене розуміння емоційних переживань може допомогти покращити якість життя, сприяючи більш гармонійному розвитку особистості та її ефективній адаптації в сучасному світі.

1.2 Розвиток емоційних переживань у молодших школярів

При сприятливих умовах навчання та достатньому рівні розумового розвитку на цій основі виникають передумови розвитку теоретичного мислення та свідомості. Під керівництвом вчителя молодші школярі починають засвоювати

зміст основних форм людської культури (науки, мистецтва, моралі), навчаються діяти відповідно до традицій та новими соціальними очікуваннями людей. У цьому віці учні навчаються вперше чітко усвідомлювати відносини між однолітками та оточуючими дорослими, розумітися на суспільних мотивах поведінки, моральних оцінках, значущості конфліктних ситуацій, тобто поступово входить у свідому фазу формування особистості.

Провідною діяльністю молодшого шкільного віку, що навчається стає вчення, в результаті якого виникають психічні новоутворення. Воно характеризується своєю результативністю, обов'язковістю та довільністю.

На думку В. Давидова: «молодший шкільний вік – це особливий період життя, в якому той, хто навчається, вперше починає займатися соціально значущою, суспільно оцінювальною навчальною діяльністю» [10].

Відбувається вдосконалення пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, уваги), формування вищих психічних функцій (промови, листи, читання, рахунки), що дозволяє молодшому школяру робити складні на відміну від дошкільного віку розумові операції.

Емоційно-вольова сфера молодших школярів характеризується:

1. Чутливістю до подій, що відбуваються, і забарвленням сприйняття, уяви, розумової та фізичної діяльності емоціями.

2. Безпосередністю та відвертістю висловлювання своїх переживань: радості, смутку, страху, задоволення чи невдоволення.

3. Великою емоційною нестійкістю, частою зміною настрої (на загальному тлі бадьорості, веселості, безтурботності), схильністю до короткочасних та бурхливих афектів.

4. Тим, що емоційно значущими факторами для молодших школярів є не тільки ігри та спілкування з однолітками, а й успіхи у навчанні та оцінка цих успіхів учителем та однокласниками.

5. Емоціями та почуттями (і своїми, та інших людей), які слабо усвідомлюються та розуміються; міміка інших сприймається невірно, так само, як і тлумачення вираження почуттів оточуючими, що призводить до

неадекватних реакцій у відповідь молодших школярів. Іншими словами, у молодших школярів, як правило, не розвинене почуття емпатії, співпереживання. Зовнішня поведінка учня найсерйознішим чином відбивається на його внутрішньому світі, саме тому молодший школяр вимагає пильної ваги [29, с. 80].

Концептуальними засадами організації є забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємин у системі «дорослий - дитина»; реалізація потенціалу учня через активне залучення її до різноманітної й емоційно насиченої сумісної діяльності з іншими; систематичність застосування методів та прийомів емоційного характеру; індивідуально-диференційований підхід.

Необхідно забезпечити вчителів методичною літературою; ознайомити із сучасними методами навчання; залучити до участі у дискусіях з приводу ефективності окремих форм, методів формування емоційної культури учнів; залучити до обміну досвідом із колегами і батьками учнів [57, с. 130].

Визначено типи сформованості емоційних переживань у молодших школярів: «незбалансовано-індиферентний»; «збалансовано-ситуативний»; «незбалансовано-стійкий»; «незбалансовано-ситуативний»; «збалансовано-стійкий».

Емоційні переживання в учнів є, насамперед, поєднанням емоційної грамотності, де перша передбачає знання про емоції, емоційні типи, емоційні реакції у зв'язку з навичками їхнього визначення та аналізу, а друга – цілеспрямоване підвищення емоційної компетентності. Визначаючи необхідність виховання, свідомого емоційного реагування на певні події, а також важливість соціальної спрямованості виховного процесу, пов'язують результативність виховання з формуванням соціокультурного, поведінкового, мотиваційного й етико-морального компонентів, які мають демонструвати:

- наявність емоційних реакцій щодо соціокультурних норм;
- свідомість емоційного реагування;
- відповідність емоцій вимогам до себе;

- відповідність емоціонального реагування віковим особливостям [35, с. 190].

У молодшому шкільному віці вперше відбувається поділ гри та праці, тобто діяльності, що здійснюється заради задоволення, яке отримує учень в процесі самої діяльності та діяльності, спрямованої на досягнення об'єктивно значущого та соціально оцінюваного результату. Різниця між грою та працею, що охоплює навчальні завдання, є важливою характеристикою учнів молодшого шкільного віку. На рівні початкової школи учень вперше стає частиною справжнього трудового колективу, як у школі, так і в сім'ї, що є вирішальним фактором у формуванні його особистості. Результатом цієї нової ролі учня в сім'ї та школі є зміна типу діяльності, якою учень займається. Участь у команді, організованій школою та вчителем, сприяє розвитку складних соціальних емоцій у підлітків, і сприяє засвоєнню основних форм і правил соціальної поведінки. Навчальна діяльність стає найпопулярнішою. Вона визначає ключові зміни, які відбуваються в психологічному зростанні учнів на цьому етапі розвитку. У контексті навчальної діяльності формуються психологічні новоутворення, які є найбільш значущими досягненнями у зростанні молодших школярів і є основою для подальшого розвитку на наступному віковому етапі [64].

З одного боку, у молодших школярів зберігається характерна для учнів властивість бурхливо реагувати на окремі події та ситуації, що зачіпають їх, учні чутливі до впливів навколишніх умов життя, вразливі та емоційно чуйні. Вони сприймають, насамперед, ті об'єкти чи властивості предметів, які викликають безпосередній емоційний відгук, емоційне ставлення. Наочне, яскраве сприймається найкраще. З іншого боку, вступ до школи породжує нові, специфічні емоційні переживання, оскільки свобода шкільного віку змінюється залежністю та підпорядкуванням новим правил життя. Розвиток емоцій та почуттів пов'язане з розвитком довільності та мовного контролю. На початок молодшого шкільного віку зростає здатність усвідомлювати і контролювати свої емоційні прояви.

Усвідомлення емоційних переживань як процес соціалізації особистості безпосередньо вказує на те, що вона включає почуття, знання та інтереси, переконання й потреби, уміння й здібності для продуктивної діяльності та спілкуванні. Соціальне життя індивідуума передбачає, великий діапазон почуттів та їх відтінків, способів емоційного реагування на різні події, ставлення до людей і довколишньої дійсності; визначення цілей та бажань з точки зору емоційного навантаження; формування думок, ідей щодо оптимізації сприйняття навколишнього світу в різних проявах, в духовному і матеріальному багатстві.

Розвиток молодшого школяра дуже складний і суперечливий процес. Емоційна сфера молодшого школяра характеризується більшою емоційною нестійкістю. В цьому віці учень повинен дуже багато зрозуміти, а тому потрібно максимально використовувати щодня всі свої сили. Головне завдання віку - розуміння навколишнього світу: природи, людських відносин. Основними психологічними новоутвореннями молодшого шкільного віку є: довільність та усвідомленість усіх психічних процесів та їх інтелектуалізація, їх внутрішнє опосередкування, яке відбувається завдяки засвоєнню системи наукових понять; усвідомлення своїх власних змін в результаті розвитку навчальної діяльності [82, с. 56].

Егоцентризм також досить явно прослідковується у цьому віці. Молодші школярі часто схильні до емоційного егоцентризму, тобто вони сприймають світ з точки зору власних почуттів і потреб, їм буває складно зрозуміти емоції інших людей.

Ще однією особливістю емоційних переживань є вплив авторитетів. Емоції молодших школярів значною мірою залежать від емоційного стану дорослих, які їх оточують, також в цьому віці у школярів активно розвивається емоційний самоконтроль та емоційна саморегуляція. Вони навчаються усвідомлювати свої почуття, називати їх та керувати ними.

Отже, початок навчання у школі супроводжується суттєвими змінами в житті молодших школярів, що часто стає джерелом сильних емоційних переживань. Адаптація до нових умов, необхідність відповідати очікуванням

вчителів та батьків, встановлення нових соціальних контактів з однолітками – усе це викликає в школярів широкий спектр емоцій: від радості і захоплення до тривоги.

1.3. Художня література як засіб розвитку емоційних переживань

Художні твори розглядаються як явища та предмети не заради їх ознайомлення, а щоб порушити емоційний відгук особи на події які описуються у художньому творі.

Усі художні твори, призначені для сприйняття органами почуттів, саме завдяки їм передається зміст твору. Таким чином, безпосередня сфера дії художнього твору – це емоції людини, а, оскільки можливість відчувати почуття та емоції – це психічний процес, то художній твір, впливаючи на психіку, впливає і на особистість в цілому. Тому в основі афективно-вольової реакції у молодших школярів лежить почуття. Розглянемо докладніше суть поняття «почуття». «Почуття - одна з форм (поряд з розумом і волею) прояви ставлення людини до предметів та явищ дійсності, що відповідають його потребам та інтересам та мають для неї особисте значення. По своїй психологічній природі почуття – це умовно-рефлекторні сигнали у свідомості людини, що становлять основу її емоцій та спонукань» [63, с. 29].

Художня література – це мистецтво слова. Вивчення літератури поєднує дві форми пізнання світу – художню та наукову. У цьому специфіка літератури як навчального предмета, цим пояснюється особливий, творчий характер діяльності учня-читача. Від нього потрібна емоційна чуйність, конкретизація літературних образів у читацькій уяві, осмислення авторського стилю та позиції, здатність ідейно-естетичної оцінки твору як явища мистецтва. У сучасних освітніх програмах посилена практична спрямованість уроку літератури, яка проявляється у вихованні читача, здатного розбиратися в прочитаному та висловлювати свою думку. Цього можна досягти за умови постійної і послідовної роботи з текстом художнього твору, читання та обговорення прочитаного. Література виховує людину, яка вміє читати, мислити, відчувати, співпереживати, тобто осягати ідейно-естетичну сутність твору [66, с. 23].

Початкова літературна освіта покликана створити умови для повноцінного спілкування учня з мистецтвом для того, щоб духовне зростання юного читача здійснювалося під впливом художнього твору, а не моральних сентенцій чи пізнавального матеріалу, витягнутих із тексту педагогом.

Тому основною метою літературної освіти є літературний розвиток молодших школярів, що розуміється як тристоронній процес, спрямований на формування читача, здатного до повноцінного сприйняття художнього твору, розвиток літературної творчості, здатності адекватно виразити себе в слові, формування культурного поля школяра.

Літературний розвиток – це віковий процес, і незалежно від того як побудовано навчання, у різному віці діти по-різному сприймають одну й ту саму книгу, по-різному висловлюють свої враження у слові, оскільки з віком вони змінюються та розвиваються їх процеси мислення, уяви та сприйняття. Але все ж, літературний розвиток також є і навчальним процесом, а значить характер навчання позначається на ході даного процесу, причому навчання може як сприяти цьому процесу, так і гальмувати його [60, с. 19].

Процес літературного розвитку будується на основі певних критеріїв. У методиці викладання виникло два підходи до виявлення основних критеріїв.

Прихильники першого вважають, що основний критерій - це читацьке сприйняття.

Прихильники другого, поряд з запропонованим критерієм першого підходу, виділяють ще низку значущих критеріїв:

- обсяг літературознавчих знань;
- спрямованість інтересів читача;
- читацький кругозір;
- рівень читацьких переваг;
- читацькі вміння;
- мотиви читання, встановлення;
- післядія твору [72].

Другий підхід більший і передбачає поглиблений і детальний аналіз, що підходить для дослідницької діяльності вчителя початкових класів.

На шляху літературного зростання важлива не сама кількість знань, навичок і досвіду, а внутрішня трансформація читача. Відповідно до цього, критерієм оцінки літературного розвитку молодших школярів є здатність до самостійного осмислення прочитаного художнього твору.

Усі критерії другого підходу відносяться до одного з напрямків літературної освіти школяра, такому як розвиток його як читача. Напрямок у сфері розвитку літературної творчості – вимагає свої критерії, основний з яких – рівень мовного розвитку школяра. Даний рівень можна спостерігати та аналізувати за допомогою творчих робіт школяра – усного чи письмового твору.

У сучасній освіті літературний розвиток учня оцінюється за його здатністю мислити словесно-художніми образами, які виявляється лише в специфічній читацькій діяльності, а тому може бути замінена сприйняттям конкретного художнього твору та створенням власного тексту. Щоб оцінити ступінь літературного розвитку молодшого школяра, вкрай важливо враховувати важливі фактори, зокрема його світогляд, інтереси, мотивацію, установки, набуття знань і вмінь.

Якщо ми розглядаємо художню літературу як одне з джерел розвитку емоційних переживань, то особливу увагу ми приділяємо когнітивної функції, яка фокусується на особистості письменника. «Залишити учням урок для вивчення особистості письменника, натхненного інтелектуально і емоційно, морально цілеспрямованого, естетично натхненного і зачарованого величчю у душі художників, необхідно належним чином ознайомитися з життєвим шляхом письменника» [87, с. 183].

Біографії письменників, уявлення про їх основні твори, історія написання цих творів, дані про прототипи художніх образів вони входять в когнітивну функцію. Доскональне знання біографії, характеру і світогляду письменника дозволить учням краще зрозуміти зміст твору, а його аналіз дозволить краще зрозуміти індивідуальність художника.

Цього питання стосується принцип історизму в літературній освіті. У літературі цей принцип передбачає характеристику певної епохи.

У процесі освіти принципи історизму мають на увазі виховання історичної пам'яті, поваги до рідної мови, виховання поваги до предків, національної віри, до яскравих і трагічних сторінок української історії.

Для художнього словесного виховання і в той же час для активізації літературної освіти необхідно оптимально зміцнити всі розумові та емоційні сили учня і вплинути на формування світогляду, необхідно зробити все, щоб забезпечити навчання дати інтелектуальне та емоційне уявлення учнів про особистість письменника.

О. Савченко пише у своїх працях, що українська література - це не лише важливий інструмент соціального розвитку та освіти, а також пізнання. Серед них-формування цінностей особистості, її національної самосвідомості. Завдання вчителя - допомогти учням виробити власні стандарти особистості [70, с. 4].

У літературній освіті дуже важливий психологічний настрій учнів. Вчителю потрібно спиратися на миттєві досягнення. При виборі методики для вивчення літератури як виду мистецтва слід використовувати різні методи. Наприклад, щоб організувати розмову про деталі твору, вчитель повинен спочатку представити основну частину розкриваючи (базові) матеріали і різні візуальні засоби. Однак цей прийом не дозволяє максимально ефективно використовувати можливості учнів. Крім того, можна запропонувати більш складний та ефективний спосіб. Він полягає в тому, що основна увага повинна бути приділена мистецтву читання - зокрема, розпізнавання читачами художніх творів; потім починається забезпечення незалежності читача від спостережень за процесом сприйняття висновків про деталі художньої літератури. Тому головне завдання освіти-поставити читача в таку ситуацію, яка змусить його задуматися про те, як він сприймає і читає літературні твори [27, с. 356].

У поетичних образах художня література відкриває та пояснює учням життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин. Вона вчить

помічати настрої героїв, розвиває здатність співпереживати, відчувати всю гаму людських емоцій, мобілізуючи емоційно-чуттєвий світ особистості. Художні твори викликають інтерес до особистості та внутрішнього світу героя, саме художня література розкриває перед учнями світ людських почуттів. Навчившись співпереживати з героями художніх творів, учні починають помічати проблеми та настрої близьких людей. Вони формуються гуманні почуття, здатність виявляти участь і турботу, розрізняти несправедливість [73].

Художня література відіграє важливу роль у розвитку емоційних переживань молодших школярів, оскільки вона відкриває перед учнями світ нових вражень, переживань і моральних цінностей. Цей період дитинства, коли школярі починають активно вивчати навколишній світ і себе в ньому, характеризується формуванням емоційної чутливості, здатності до співпереживання та розуміння емоційних станів інших людей. Художня література виступає не лише як засіб навчання і розваги, але й як потужний інструмент для емоційного та морального виховання.

Одним з головних аспектів, через який література впливає на емоційний розвиток, це історії, представлені у книгах, молодші школярі можуть переживати разом із героями їхні радощі, тривоги, страхи та радості. Вони навчаються ставити себе на місце іншого, розуміти, як той чи інший персонаж відчувається у певній ситуації. Це сприяє розвитку здатності до співпереживання, яка є основою емоційного інтелекту. Емпатія, що формується через літературу, допомагає дітям у реальному житті краще розуміти почуття і мотиви інших людей, що є важливим елементом соціальної взаємодії.

Художня література відіграє важливу роль у розвитку емоційної гнучкості. Учні початкової школи, які знайомляться з різними жанрами, переживають широкий спектр емоцій — від смутку до радості, від страху до впевненості. Це різноманіття емоцій допомагає молодшим школярам краще розуміти себе, свої емоції та навчитися їх контролювати. Наприклад, через казки або оповідання з навчальними історіями учні вчаться усвідомлювати, що свої страхи можна

подолати, а сум — перетворити на радість, це сприяє формуванню їхньої здатності адаптуватися до різних емоційних станів та життєвих ситуацій.

Отже, можна зробити висновок, що окреме місце у розвитку емоційних переживань учнів займає художня література. Саме через художні твори, звернені до серця школярів, вони отримують глибокі знання про людину, її проблеми та способи їх вирішення. Сприйняття художніх творів дуже впливає на розвиток емоційної сфери учнів, а процес ознайомлення з художньою літературою створює реальні психологічні умови для формування соціальної адаптації учнів.

1.4. Особливості роботи над персонажами художнього твору у початкових класах

Найважливішим компонентом художнього твору є образ-персонаж. Аналіз кола дитячого читання дозволяє стверджувати, що у творах дитячої літератури найпопулярнішими є образи дітей, дорослих, тварин, фантастичних істот. Вибір образної системи залежить від авторського задуму та обраного ним жанру і реалізується навколо протагоніста – головного героя.

Проблема сьогодення є саме розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності в учнів, яка є основною складовою комунікативної і пізнавальної компетентності, ознайомлення учнів з дитячою літературою як майстерність слова в освітньому процесі.

У програмі з літературного читання для загальноосвітніх навчальних закладів зазначено, що основною метою цього курсу є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовим складником комунікативної і пізнавальної компетентності, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі. У процесі літературного читання в учнів формуються ключові компетентності: уміння вчитися, загальнокультурна, комунікативна, інформаційна [81, с. 20].

Аналіз художнього твору опирається саме на особливості сприйняття молодшими школярами літератури як майстерність слова. Головне завдання смислового і структурного аналізу художнього тексту є сприйняття художнього образу та усвідомлення ідей твору. Розуміння смислових зв'язків становить основу початкового уявлення про сюжет та композицію художнього твору, виділення теми та основної думки тощо. Повне сприймання змісту художнього твору, усвідомлення його ідей пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їхніх функцій у творі. Під наглядом учителя учні навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, ставлення до описаних подій, вчинків героїв.

Завойовування читацькими уміннями створює умови для розвитку молодших школярів здатності емоційно реагувати на зміст прочитаного (прослуханого) твору, виявити й усвідомлювати свої почуття, умінь виразно читати, висловлювати власні оцінні судження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби [81, с. 23-24]. За допомогою аналізу творів учні пізнають морально-етичні цінності та переносять їх на свій життєвий досвід.

Особливе значення для читця має аналіз образів твору з трьох точок зору на них: втілення ідеї, конкретно-чуттєве уявлення, основне джерело емоційного впливу на слухачів.

Письменник, працюючи над образами, над елементами їх характеристики, ставить основне завдання - якомога повніше, чіткіше і зрозуміліше розкрити через них ідейний зміст, виразити свої почуття. Можливо, це не такою мірою стосується дитячих творів, як творів для дорослих, більших за обсягом і глибших за змістом. Завдання читця, на відміну від автора, полягає в тому, щоб озвучити цей зміст, виразити почуття й ідеали автора донести їх до дітей. Отже, йому необхідно розкрити й оцінити не тільки саму ідейну суть твору через художні образи, а й естетичні якості самих образів, силу їх емоційного впливу.

У творах з кола читання молодших школярів опис зовнішності займає значно менше місця, ніж у «дорослій» літературі. У казках, оповіданнях, віршах, які традиційно відносять до читання в початковій школі, такі описи майже

відсутні. Герої твору названі переважно по іменах, що відкриває широкі можливості для творчої уяви та зіставлення дитиною-читачем деяких власних рис з наявними в художньому образі.

Характер персонажа виявляється в дії, у його вчинках і в значущих подіях, що відбуваються з ним [63, с. 29].

Зазначимо, що саме опис вчинків, дій персонажів привертає увагу маленьких читачів, особливо якщо вони є близькими їхньому життєвому досвіду. Учинок – це свідомо дія, що оцінюється як акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджує себе як особистість – у своєму ставленні до іншої людини, самої себе або суспільства, до природи в цілому. Ця особистісна форма поведінки, в якій проводиться самостійний вибір цілей і способів поведінки, часто суперечить загальноприйнятим правилам. У вчинку проявляється і формується особистість людини. Примітно, що вчинок може бути виражений як в дії, так і в бездіяльності. Сукупність учинків як актів дії або бездіяльності, що здійснюються людиною, визначається через поняття «поведінка». Персонаж існує у творі як мотивний комплекс [91, с. 14].

Мотив є те, що передує здійсненню вчинку, а оцінка – це подальша за вчинком рефлексія. Аналіз мотиваційної сфери персонажа дозволяє виявити першопричину його поведінки, зробити висновок про його ціннісні орієнтації. Оцінювати скоєний вчинок може як сам герой (у цьому випадку ми маємо справу з саморефлексією), так і другорядні персонажі. Відомо, що не кожна людина схильна до саморефлексії, оскільки це вдумливий, психічно складний процес, що вимагає високого ступеня зрілості особистості. Виходячи вже з самого факту аналізування персонажами власних вчинків, читач може зробити певні висновки про характер персонажів. Те, як оцінюють вчинки героя інші персонажі, як ця оцінка впливає на систему стосунків між ними, також вимагає певної уваги.

У 3 класі коло читання розширюється за жанрами і персоналіями, охоплюючи доступні і цікаві для дітей цього віку твори. Відповідно до вимог програми зміст читання побудовано таким чином: назва, тематичний малюнок, теоретичний блок, зміст розділу, узагальнюючий блок («Пригадайте,

поміркуйте...»). Якщо розділ поділяється на теми, після назви також йде невеличка вступна частина - установка на сприйняття змісту. Завершує тему блок запитань і завдань «Чи уважно ти прочитав?» [77, с. 158-159].

«Усна народна творчість» охоплює кілька складових: загадки, народні пісні, чарівні казки, скоромовки, прислів'я і приказки. Очевидно, що питома вага кожної складової різна. У вступі діти дізнаються, що казки, пісні, загадки, прислів'я були створені людьми в давнину. Вони передаються з вуст в уста. Тому вони мають спільну назву — усна народна творчість. Далі в межах змісту цього розділу вони поступово знайомляться з окремими компонентами: спочатку короткою літературною одиницею, потім текстом твору. У третьому класі діти читатимуть чарівні казки українського народу: В. Бичко «Казки – роман...» та українські народні казки «Кирило Кожум'яка», «Три товариші», «Вечірник, Полуночник і Світанок». У цьому типі казки відбуваються дивовижні перетворення і герой виявляє незвичайні сили та здібності [72, с. 157].

Далі — розділ «Літературні казки», де представлені казки, написані автором. З метою заохочення учнів третього класу до самостійного читання та формування літературознавчих понять. Це дозволяє вчителям збагатити знання учнів про творчість відомих поетів (А. Дімаров, Н. Осипчук, В. Бичко, С. Дерманський) [72, с. 158].

Узагальнюючи особливості подання характерів у творах дитячої літератури, можна виділити дві великі групи:

- 1) герої, які мають сталі, незмінні риси характеру впродовж усього твору,
- 2) герої, характер яких змінюється, частіше, на кінець твору у позитивний бік.

До першої групи можна віднести героїв фольклорних та авторських казок за фольклорними мотивами.

Робота над персонажами художнього твору у початкових класах є важливим елементом формування літературної грамотності, розвитку мовлення, а також емоційного та морального розвитку учнів. Особливості цієї роботи зумовлені віковими особливостями учнів, рівнем їхнього сприйняття, а також

необхідністю формування навичок аналізу літературних творів. У початкових класах учні тільки починають освоювати основи літературної критики, вчать бачити і розуміти художні образи, тож завдання вчителя – допомогти їм зробити перші кроки у цьому напрямку.

Однією з ключових особливостей роботи над персонажами є необхідність забезпечити учням емоційний контакт із текстом. На цьому етапі навчання важливо, щоб молодші школярі не тільки зрозуміли зміст твору, але й співпереживали героям, вміли виявляти їхні риси характеру, мотиви вчинків, взаємозв'язки між персонажами. У цьому контексті вчителю необхідно використовувати різноманітні методи та прийоми, які допоможуть учням зрозуміти і відчувати настрій твору, його емоційне забарвлення. Це можуть бути бесіди, інсценізації, ігрові ситуації, які сприяють створенню емоційного зв'язку між молодшими школярами та персонажами твору [38, с. 125].

Ще однією важливою особливістю є розвиток здатності до інтерпретації тексту. У початкових класах учні часто сприймають текст буквально, не завжди розуміючи метафоричність образів, приховані підтексти та символіку. Тому вчителю важливо поступово навчати учнів бачити у тексті не лише пряме значення, але й підтексти, алегорії, метафори, тобто те, що робить художній твір багатозначним та глибоким. Наприклад, вивчаючи казку, вчитель може звернути увагу дітей на символічне значення образів (вовк як уособлення зла, лисиця як символ хитрості тощо) [24, с. 22-33].

Особливо важливо під час роботи з персонажами враховувати вікові особливості учнів. Діти молодшого шкільного віку схильні до емоційного сприйняття твору, вони часто ідентифікують себе з персонажами, вважають їх своїми друзями чи ворогами. У цьому контексті вчителю слід бути обережним, щоб не нав'язувати учням свою інтерпретацію образів, а залишити простір для власних висновків і відчуттів учнів. Це сприяє розвитку самостійного мислення та творчих здібностей учнів.

Робота над персонажами також включає розвиток вміння аналізувати вчинки героїв, оцінювати їх з моральної точки зору. На цьому етапі важливо

допомогти молодшим школярам зрозуміти мотиви дій персонажів, їхні прагнення, страхи, надії. Це сприяє не лише розвитку літературної грамотності, але й формуванню моральних цінностей, що є важливим аспектом виховного процесу у початковій школі.

У процесі роботи над персонажами художнього твору важливо також навчити учнів бачити розвиток характерів у процесі сюжету. У початкових класах учні часто сприймають персонажів статично, не помічаючи їхніх змін протягом твору. Вчителю слід звертати увагу учнів на те, як змінюються герої під впливом подій, як їхні характери розкриваються, як вони ростуть і розвиваються разом із розвитком сюжету. Це допомагає учням краще зрозуміти динаміку твору, усвідомити складність людських характерів і мотивів [17, с. 58-61].

Значну роль у роботі над персонажами відіграє ігровий аспект. У початкових класах навчання часто проводиться в ігровій формі, що допомагає дітям краще засвоювати матеріал. Введення персонажів у ігрові ситуації, інсценування уривків з твору, створення ігрових завдань, пов'язаних із героями, допомагає учням глибше проникнути у сутність персонажів, краще зрозуміти їхні риси характеру та мотиви дій. Це також сприяє розвитку уяви та творчих здібностей учнів.

Таким чином, робота над персонажами художнього твору у початкових класах має свої особливості, вона включає емоційне сприйняття твору, розвиток здатності до інтерпретації тексту, аналізу вчинків героїв, усвідомлення розвитку характерів, також використання методу інсценізації та театралізації.

Висновки до першого розділу

Модернізація освіти вимагає переходу від системи навчання, що відтворює, спрямованої на засвоєння інформації до навчання, яка акцентує увагу на освоєнні способів діяльності формуванні творчо мислячої особистості здатної до співчуття та співпереживання. На перший план виходить розвиток емоційних переживань учнів, формування художнього мислення, навчання таким способам спілкування із твором, які відповідають законам мистецтва слова.

З огляду на це провідним методом навчання літературі стає аналіз художнього твору, у процесі якого учні опановують цінність художнього слова. Емоційні переживання як динамічна система покликана збуджувати відчуття і сприйняття, проявляти ставлення особистості на подібні характерні явища.

Осмислення змісту образу персонажа та його функції у творі передбачає аналіз його складових: портрета героя, мови, його вчинків, внутрішнього світу, взаємини з іншими персонажами. Такий аналіз дозволяє виявити роль образу у досягненні авторської позиції, ідеї твору та сформуванню своє власне емоційне до нього ставлення.

Художня література містить великий потенціал духовної цінності для молодших школярів, вона щедро збагачує і стає важливим засобом їх розвитку. Художні образи сприяють розвитку духовно багатій особистості. Аналіз твору, проблеми, що у ньому розкрито є завдання, читання і забезпечення максимальної продуктивності у навчанні двох видів словесного мистецтва - розпізнаванні художніх творів і творчої літературної діяльності учнів.

Уроки літературного читання в контексті їх комунікативної, пізнавальної, виховної та естетичної функцій, покликані сприяти не лише вивченню художніх творів, які при формальній завершеності є справжніми творами мистецтва, що вирізняються високою художньою якістю, глибиною думки і почуття, а й збагачувати емоційно духовний світ молодших школярів.

Аналізу образів персонажа слід виділяти особливу роль, оскільки це дозволяє виявити вчинки героїв їх мотиви, обставини, наслідки, з метою відтворення його

образу почуттів, емоцій, що сприяє розвитку емоційних переживань молодших школярів під час вивчення художніх творів.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РОБОТИ НАД ПЕРСОНАЖАМИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Аналіз програм та підручників

Основним документом, що спрямовує роботу вчителя нової української школи є Державний стандарт початкової освіти, де зазначено, що підготовка до систематичного вивчення літератури в основній школі та ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентності мовно-літературної освітньої галузі «Літературне читання» [20].

Відповідно до мети і завдань предмета «Літературне читання» визначено такі змістові лінії: «Пізнаємо простір дитячого читання», «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного», «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого», «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією», «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане», «Створюємо власні тексти» (О.Савченко) [71, с. 7-14].

Реалізація змістових ліній програми О. Я. Савченко з літературного читання здійснюється у процесі читацької і комунікативної діяльності учнів.

Змістова лінія «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного», охоплює такі основні змістові блоки до яких входить прийом смислового читання (розуміння значення слів; повноцінного усвідомлення в тексті інформації). Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів», передбачає цілісне сприймання учнями художніх текстів різних видів, їх аналіз, інтерпретацію; формування умінь висловлювати рефлексивні судження у зв'язку з прочитаним, критично оцінювати інформацію, збагачувати особистий читацький досвід.

Змістова лінія «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою» передбачає формування і розвиток умінь учнів зв'язно висловлювати власні

емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати відгук на прочитане.

Змістова лінія «Пізнаємо простір дитячого читання» створює передумови до навчання учнів за доступним і цікавим навчальним матеріалом, різноманітним за жанрами і персонажами, це перш за все твори про почуття дітей, їхні захоплення і мрії, взаємини в сім'ї та школі, про красу рідної природи у різні пори року; ставлення до рідної мови, народних традицій, історію Батьківщини.

Завдання реалізації змістової лінії «Взаємодіємо усно за змістом прочитаного» передбачає формування в учнів умінь висловлювати оцінювальні судження: вербалізацію своїх перших вражень щодо прослуханого: які емоції одержав, що сподобалося, чим здивувався, який настрій викликав твір.

Щодо реалізації змістової лінії «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів» основними завданнями є: смисловий і структурний аналіз тексту який передбачає розвиток умінь відповідати на запитання за змістом прочитаного; формування умінь знаходити в тексті слова для характеристики персонажів твору; співвідносити головну думку прочитаного із заголовком; дослідження засобів художньої виразності, що допомагають передати загальну емоційну тональність твору, показати зміну емоційного настрою персонажів; розвиток умінь правильно визначати і називати головних персонажів твору, аналізувати їхні судження, почуття щодо подій, вчинків персонажів художнього твору; висловлювати власні емоційні переживання, які викликав зміст тексту; придумування словесних картин; аналіз тексту (його частини) з метою його доповнення, пошуку образів, створення ситуацій вибору учнями; передача за допомогою засобів виразності загального емоційного настрою персонажа.

Вимоги освітньої програми нової української школи реалізуються в завданнях на розвиток емоційних переживань молодших школярів під час роботи над персонажами художнього твору.

Аналізуючи підручник О.Я.Савченко «Українська мова та читання». 3 клас частина 2 (2020р.,) ми побачили, що він містить 9 розділів. У всіх розділах є

завдання на визначення емоційних переживань під час роботи над художнім твором, але вони подібні і їх кількість недостатня [72].

Наприклад, вивчаючи розділ «Здрастуй, рідна школо і мій третій клас!», учні опрацьовують твір Мегана МакДоналда «Джуді знайомиться з новим учителем» (с.11), отримують завдання: Хто головний персонаж? Що було несподіваним? Назвіть дійових осіб. Чи такою ви уявляли Джуді? Ці завдання спрямовано на роботу із персонажами художнього твору, а ось питань на виявлення емоційних переживань не має.

 Головний персонаж *Меган МакДоналд*
 ДЖУДІ ЗНАЙОМИТЬСЯ З НОВИМ УЧИТЕЛЕМ
 Коли Джуді Муді підходила до свого 3-«Т», там стояв її вчитель, пан Тодд, і запрошував усіх до класу.
 — Клас, будь ласка, повісьте рюкзаки на гачки й покладіть сумочки з обідами на полицки, — сказав пан Тодд.
 Розпочався урок. Пан Тодд повернувся обличчям до класу. На дошці великими літерами було написано: ВЕЛЕТЕНСЬКА СИРНА ПІЦА.
 — Велетенська сирна піца — це на обід? — запитала Джуді.

Під час вивчення оповідання Марії Манеру «Шарлотта отримує...тринадцять балів!» (с.14) автор підручника подає такі завдання: Хто головний персонаж твору? Якою ти уявляєш дівчинку? Чому Шарлотта вирішила схитрувати? Ці завдання добре готують учнів до роботи над персонажами художнього твору, а розвиток емоційних переживань залишився без уваги, ми розуміємо, що слід приділити увагу для з'ясування таких емоційних переживань головної героїні, як хитрість, сором, зізнання в неправді, наслідки обдурювання кого-небудь.

 Головний персонаж *Марія Манеру*
 ШАРЛОТТА ОТРИМУЄ... ТРИНАДЦЯТЬ БАЛІВ!
 Шарлотта була дуже розумною дівчинкою та отримувала гарні оцінки: десять із математики, одинадцять з англійської мови, одинадцять з рідної мови. Одного разу вона отримала найкращу оцінку — дванадцять балів!

На ст.19 у підручнику подано розділ «Без слова немає мови, а без мови – книги...» Розділ містить дев'ять творів різних жанрів: оповідання Алли Коваль «Наша мова», вірш Нузета Нумерова «Диктант», науково-художній текст Віктора Дацкевича «Як з'явилася друкована книга», казка Василя Сухомлинського «Спляча книга». Такі твори, як «Незрозумілі слова» Любові Відути (с.25) містять питання за змістом оповідання: Хто дійові особи? Яким ти уявляєш Тарасика? Який вислів не зрозумів хлопчик? Вірш Дмитра Павличко «Соняшник» (с.36) містить запитання: Хто дійові особи вірша? Чому соняшника образило прохання дівчинки? Що його здивувало? Які почуття дійових осіб відобразила художниця у проілюстрованому неї уривку з вірша? Яку інтонацію читання вони підказують?

Любов Відута

НЕЗРОЗУМІЛІ СЛОВА

Тато розмовляв по телефону, а Тарасик збирав з конструктора будинок.

— Треба ламати стереотіпи, — почув хлопчик татові слова.

Звісно, Тарасик не підслуховував. Просто тато так голосно говорив, що було чути, навіть якщо прикрити вуха долонями. І чому батьки часто говорять такі незрозумілі слова? З усієї розмови хлопчика чомусь зацікавили саме вони. Він задумався, відклав конструктор і пішов у сусідню кімнату, де слухала музику старша сестра Улянка.

Василь Сухомлинський

СПЛЯЧА КНИГА

На полиці, серед книг про далекі країни й небачених звірів, стояла велика цікава Книга. У ній розповідалося про могутнього богатиря. Букви в цій Книзі яріли, як розпечене залізо. Вона мала дивну властивість: як тільки доторкнеться вогнєнне слово до людського серця, в ньому займеться вогник. І людина, в якій у грудях б'ється серце з цим вогником, стає могутньою і непереможною.

Дмитро Павлічко

СОНЯШНИК

Дівчинка книжку читала
і соняшника прохала,
може, так жартувала:
— Посвіті мені, посвіті. —

У розділі «Із джерел народної мудрості» (с.41) автором подано, 2 українські народні казки «Кирило Кожум'яка», «Вечірник, Полуночник і Світанок», одну пісню «Три товариші», одну легенду «Походження назви Переяслав», а також прислів'я (с.56), народні загадки (с.57), скоромовки (с.58). З усього розділу роботі над персонажами художнього твору надано у казці «Кирило Кожум'яка». Хто головний герой казки? Які слова казки найвиразніше передають напругу бою? Які рядки казки показують силу й мужність богатиря? Завдань на виявлення розвитку емоційних переживань не подано, хоча казка насичена від початку до кінця рядом емоцій та переживань головних персонажів.

Досліджуємо текст

Народний герой

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА
Українська народна казка

Колись був у Києві князь. І був коло Києва змії. Щороку посилали цьому змієві данину: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочкї самбого князя. Нічого робити, — коли давали городяни, треба і князеві давати. Послав князь свою дочку в данину змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її і полюбив. От вона раз до нього підлєстилася та й питається:

Головний герой

ВЕЧІРНИК, ПОЛУНОЧНИК І СВІТАНОК

Українська народна казка

Жили колись давно чоловік і жінка. І народився в них перший син, якому батьки дали ім'я Вечірник (бо саме ввечері родила його мати). Минув рік, і однієї полуночі порадувала жінка чоловіка другим сином — Полуночником. А потім, через рік, народився і третій син — Світанок.

Під час роботи над казкою «Вечірник, Полуночник і Світанок» (с.47) подано завдання: У які пригоди потрапляв наймолодший син – Світанок? Завдяки яким рисам характеру він здобув перемогу? До української народної пісні «Три товариші» автор підручника подає завдання: Чому живі істоти по-різному радіють Сонцю, Місяцю, Дощику?

IV розділ підручника «Здійсниться все!» (с.61) містить 9 творів. Казка Василя Сухомлинського «Сонячний день узимку» потребує від учнів відповіді на питання і завдання: Назви дійових осіб. Яку дивовижну картину побачила дівчинка? Як вона розповіла про свої враження? Завданням до всього розділу є настрої на зимові свята, про почуття дітей у зимову пору.

Василь Сухомлинський

СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ УЗИМКУ

Зійшло сонце й освітило дивовижну картину: дерева стоять у білому инеї, ніби на них за ніч вирости маленькі, немов пташиний пух, листочки. Я підійшла до верби. Доторкнулася до гілочки — і на мене посипалися легенькі пушин-

У казці (с.62) «Новорічна пригода з відьмою» Зірки Мензатюк автор підручника після твору пропонує ряд питань: Що вас здивувало? Як знання про значення слів допомогли Василькові переконати відьму?

Тетяна Чéреп-Перога́нич

КОЛЯДКА

Марічка чекала Різдва. Таке чудове це свято! Вдома буде багато всього смачнєнього, приїде тітка з Києва і привезе купу подарунків. Зранку різдвяного дня вони підуть з подружками колядувати. Хай би вже швидше. За гроші, які назбирає, перш за все, купить собі нову рожеву «вдяганку» на мобільник і обруча. Та до свята ще не скоро. А сьогодні вчителька їх везе у санаторій, що неподалік села. Там живуть дітки зі Сходу, де йде тепер війна.

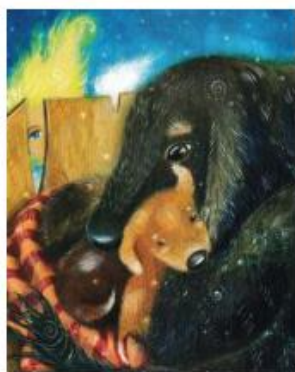
Зірка Мензатюк

НОВОРІЧНА ПРИГОДА З ВІДЬМОЮ

Василько спішить, аж лід ногами хрустить, аж сніг порипує.

А в сусідньому будинку живе відьма. От вона й перестріла хлопця:

В оповіданні «Колядка» Тетяни Череп-Пероганич (с.65) автор підручника ставить перед учнями такі питання: Хто дійові особи оповідання? Які почуття переживала Марічка після знайомства з Оксанкою? Як вона вирішила допомогти Оксані? Чим була схвильована мама дівчинки? Які почуття у тебе викликав вчинок Марічки? Придумайте кінцівку оповідання. Твір насичений глибокими емоційними переживаннями під час роботи над його персонажами. Тема наслідків війни, переселенці з Луганська, діти, які живуть без тат і мам, їх бажання бути з єдиною бабусею у якої нема за що купити квиток до онуків, пожертва Марічки різдвяними подарунками. Багато емоційних переживань у творі Марії Морозенко «Руде цуценятко і різдвяний ангел» (с.71), автор за змістом твору подає питання до обговорення: «Де народилось руде цуценятко? Як воно відчувало любов матері? Як описано переживання цуценятка, коли воно залишилося саме-самісіньке? Як цуценятко відчувало присутність і захист різдвяного ангела? Які ваші враження?

Ілюстрація
Наді Каламієць

 Різдвяне чудо

Марія Морозенко

РУДЕ ЦУЦЕНЯТКО І РІЗДВЯНИЙ АНГЕЛ

Руде цуценятко з'явилося на світ чудового зимового дня, саме перед Різдвом. Це був найпрекрасніший день у його житті! І хоча цуценя спершу зовсім нічого не бачило, але ясно відчуло, як мама провела м'яким язиком по шерстці. І йому стало так весело й хороше! Цуценятко підкотилося ближче до мами і заснуло.

У розділ підручника « Як не любить свій край» (с.81) складається із 6 віршів, 1 науково-художнього тексту: « Наші скарби» Оксани Кротюк і 2 оповідання «Український лицар» Тетяни Щербаченко і «Гончарики з Опішного» Наталі Олійник (с.88). До віршів «Героям» Дарини Телкової автором підручника подано питання: « Які почуття передає авторка у вірші? З яким почуттям його слід читати? У творі Максима Малолітко «Воїнові, який захищає Вітчизну» (с.82) учням після вірша пропонують ставити запитання: Які почуття викликає в тебе вірш? Які картини постають у твоїй уяві за рядками вірша? Ці

два твори об'єднує тема війни і вони присвячені героям Небесної Сотні, захисникам нашої Вітчизни.

✦ Послухайте вірш.

Дарина Телкова

ГЕРОЯМ

Вони були звичайні люди,
і кожен мрію свою мав.
Аж доки час важкий, тривожний
в країні нашій не настав.

✦ Прочитайте вірш.

Максим Малолітко

ВОІНОВІ, ЯКИЙ ЗАХИЩАЄ ВІТЧИЗНУ

Ти вже забув, яка буває тиша,
міцний, зручний, спокійний сон,
дитячий голос, смачна їжа...
Ти мужньо бережеш кордон.

Тетяна Щербаченко (Стус)

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІЦАР*

Іноді так буває, що життя якоїсь незвичайної людини перетворюється на легенду. І ця легенда живе серед людей цілі віки. З найдавніших давен серед українців існує повір'я: що частіше добром і шаною згадують якусь гарну людину, то довше вона живе. Ти, мабуть, не раз натрапляв на таку фразу дорослих: «Він завжди

Розділ VI підручника «Літературні казки. П'єса-казка. Байки» (с.92) містить 5 казок, одна з них п'єса-казка Наталі Осипчук «Стрімкий, як вітер» (с.108) і 4 байки. Після ознайомлення із літературною казкою Анатолія Дімарова «Для чого людині серце», автор підручника подає ряд питань і завдань для роботи над персонажами твору, що спрямовані на розвиток емоційних переживань молодших школярів. Чому дерев'яні чоловічки не знали ніяких почуттів? Як ти уявляєш головного персонажа? Які емоції ти відчув: здивування, хвилювання, радість? (с.98).

Анатолій Дімаров

ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ СЕРЦЕ

У густому-прегустому лісі, де майже ніколи не появлялися люди, жило поміж корінням дерев плем'я дерев'яних чоловічків. Весь свій вік — а жили вони дуже довго — чоловічки оті нічого не робили, бо їм не

Сила духу головного героя

Сашко Дерманський

БІЛЯЧОК

В Африці, в долині великої ріки, жило собі плем'я чорних коней. Жили, як усі: траву жували, воду попивали та від левів утікали. І нічого особливого з ними ніколи не траплялося. Аж поки...

Упертість чи допитливість?

ДОРОГА, ЩО НІКУДИ НЕ ВЕЛА

На околиці села розхбділися три дороги — перша вела до моря, друга — до міста, а третя дорога не вела нікуди. Мартіно питав у кожного про третю дорогу, і всі відповідали йому одне й те саме, наче змовились: — Оця дорога? Вона нікуди не веде. Не варто йти нею.

Під час вивчення твору Сашка Дерманського «Білячок», підручник пропонує учням ряд завдань з опрацювання головного героя: яке враження справив на тебе твір? Чому табун чорних коней хотів позбутися малого? Як повів себе Білячок? (с.103). У творі «Дорога, що нікуди не вела» Джанні Родарі автор підручника зосереджує увагу молодших школярів на головній думці і характеру головного персонажа: У чому головна думка казки? Чому Мартіно прозвали Вперта

Голова? На сторінці 108 автор підручника знайомить учнів із п'єсою-казкою Наталі Осипчук «Стрімкий, як вітер», учням пропонують роботу над інтонаційною виразністю, що забезпечує правильні переживання слухачів. Як краще передати інтонацію, жести, репліки кожної дійової особи? Яке враження на тебе справила ця п'єса? Під час роботи над байкою Леоніда Глібова «Чиж та Голуб» (с.120), підручник пропонує питання до опрацювання: У яких словах виявляється самовпевненість, безсердечність Голуба? З яких слів довідуємося про ставлення автора до Чижика? З якою інтонацією їх краще прочитати? Розкажи про випадок із власного досвіду, який підтверджує справедливість висновку байки.

СТРІМКИЙ, ЯК ВІТЕР

П'єса-казка на чотири дії (скорочено)

Дійові особи:

Роман, хлопчик, який пересувається на візку.

Мама Романа.

Дельфін.

Дресирувальник.

Михайло, здоровий хлопчик.

VII розділ підручника «Поезії про дивосвіт природи» (с.123-130) містить 8 поетичних творів, серед яких: «За сонцем хмаронька пливе» Тараса Шевченка, «Плине білий човник» Лесі Українки, «В небі жайворонки в'ються» Олександра Олеся (с.126), «Волошкове поле» Миколи Сингаївського (с.127), «Дядько Доц» Дмитра Павличко, «Шипшина важко віддає плоди» Ліни Костенко, «Розливається Дунай» Анатолія Качана. До ряду поезій автор підручника подає завдання на виявлення розвитку емоційних переживань, а саме: З яким почуттям поетеса пише про рідний край? (с.124); З яким почуттям описує поет хмароньку?

Який настрій передано у другій картині? (с.125); Чкі слова передають спокій і милування природою? З яким почуттям автор змальовує красу поля? Прочитай вірш наспівно, з почуттям замишування красою поля (с.127); Чому так схвилювано, слізно шипшина звертається до людини?

ПОЕЗІЇ ПРО ДИВОСВІТ ПРИРОДИ

Тарас Шевченко

За сонцем | хмаронька пливе, ||
червоні полі | розстилає, ||
і сонце | спатоньки | зове

Леся Українка

Плине білий човник, хвилечка колише,
хвилечка гойдає;
плине білий човник, вітер ледве дише,
ледве повіває.

В небі жайворонки в'ються,
заливаються-сміються,
грають, дзвонять цілий день,
і щебечуть, і співають,
і з весною світ вітають

Олександр Олесь

У розділі VIII «Все переймай, а недобре – виправляй»...автором подано 10 творів: оповідання Василя Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло» (с.133), вірш Тетяни Майданович «Телефонна розмова» (с.134), після якого учням відповіді на такі питання: З яким почуттям дівчинка звертається до бабусі? Які слова передають її щире бажання допомогти бабусі? На сторінці 135 казка Нани Деменкової «Дружок і Образа», «Я друзів не продаю», оповідання Надійки Гербіш «Різні культури» (с.137), вірш Надії Кир'ян, «Про наших улюбленців» (с.141), твір Марка Вітлера «Кошеня Пропало» (с.142) після якого автор ставить такі завдання: Підготуй розповідь про ставлення людей до домашніх тварин. Які дії тата свідчать про те, що він любить кошеня?

Застереження

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукава.
Вона кричить: — Людино, підожди!
О, підожди, людино, будь ласкава,
не всі, не всі, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.
І просто осінь щоб була красива.

Ліна Костенко

Чому важлива щира турбота?

Тетяна Майданович

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА

Добрий день, моя бабусю мила!
Ти там що, я чула, захворіла?
В тебе що, аналізи погані?
Ходиш на уколи до лікарні?!
Їдь до нас на дачу! Тут чудово,
тут найкращі ліки — чесне слово!
І навіщо десь робить уколи,
якщо є в нас лікувальні бджоли?!

Головна думка

Нана Деменкова

ДРУЖОК І ОБРА́ЗА

Дружок ходив у гості до рибок. Вечорами він приходив до озера й дивився, як вони граються. А часом і сам плавав із ними, та тільки так, щоб не намочити носа. Дуже йому не подобалося носа мочити.

Про наших улюбленців

Надія Кир'ян

Ми з вами в цьому світі **не самі** || —
живуть тут звірі, | пта́хи і комахи. ||
Одним повітрям | дихаємо ми |
і разом ходим | під небесним дахом. ||

На сторінці 143 вірш Анатолія Костецького «Спішу додому», до якого на сторінці 144 автором підручника подано: Чим сподобався тобі вірш? З якою інтонацією слід прочитати слова Славка, друзів? Оповідання із інтернет-джерел «Пес, відомий на весь світ» розміщено у підручнику на сторінках 144-145, після тексту автор пропонує учням дати відповіді на такі питання: Що тебе вразило? Це художнє чи науково-художнє оповідання? Як ушановують люди пам'ять про Баррі? Вірш Оксани Сенатович «Балакуни» подано на сторінці 146.

ПЕС, ВІДОМИЙ НА ВЕСЬ СВІТ

Це Баррі-рятівник, який жив при монастирі* біля перевалу Великого Сен-Бернара, що у швейцарських Альпах. Він помер понад 200 років тому. Але вдячну пам'ять про нього люди зберігають і досі. Через багато років цю породу собак назвуть

Веселе слово

Оксана Сенатович

БАЛАКУНИ

Будував **Базіка** дім — сім дверей і вікон сім.
Торохтій допомагав: язиком дошки тесав.
 Метушився **Пустомеля**:
 — Скоро будуть стіни й стеля.
Говорун клав на словах з жерсті цинкової дах.

Завершує підручник IX розділ «Іскринки творчості», у якому представлено твори Володимира Коломійця «Ліс і Лис» (с.149), після якого подано питання і завдання: Чим був розчулений Лис? Які слова передають настрій Лиса? Про що міг написати вірш Лис? Пофантазуй! На сторінці 151 автор підручника пропонує дві поезії: «Намалюю вітер тихий» Степана Жупанина і «Лісове коріння» Валентини Ткаченко, до них подано завдання: Що ти малював із захопленням? Розкажи про це. Оповідання Олександра Єфімова «Тут усе є» (с.152-153) спонукає до міркувань над твором: Чи доводилось вам помічати на засніжених деревах казкові образи? Доповніть оповідання. Вірш Дороті Гельмер «Розмова з фортепіано» (с.154) передбачає роботу над розвитком емоційних переживань: Які настрої передає інструмент, які образні вислови у вірші передають різні настрої? Спробуй перетворити цей вірш на розповідь про своє творче захоплення. Казка Василя Сухомлинського «Співуча пір'інка» (с.155) не містить завдань на розвиток емоційних переживань, проте у змісті багато моментів над якими слід попрацювати, наприклад: «Та ось трапилось лихо», «Я не можу жити без пісні». На сторінці 156 автор пропонує завдання зі скриньки очікувань: Що з очікувань справдилось, а що ні?

ІСКРИНКИ ТВОРЧОСТІ

Володимир Коломієць

ЛІС І ЛИС

Лісом гуляє лагідний Лис,
нюхає квітку, зітхає...

Дорота Гельнер

РОЗМОВА З ФОРТЕПІАНО

— Моє миле фортеп'яно,
як ти граєш вранці-рано?
— Як поганий настрої маю,
то страшенно грубо граю!
Ось послухайте самі:
грим гуркоче на струні,
аж тремтять камінні м'ури
від гудін'я клавіатури.

Василь Сухомлинський

СПІВУЧА ПІР'ІНКА

Є на світі дивовижний птах — Стрєпет.
Він співає... чим, як ви думаєте, діти?
Він співає крилом. Має він у своєму
крилі особливу співучу пір'інку. Летить
Стрєпет, і коли захочеться йому співа-

Отже, проаналізувавши підручник Олександри Савченко «Українська мова та читання» (3 клас, 2020р.), ми побачили, що завдань на розвиток емоційних переживань молодших школярів на уроках словесності під час роботи над персонажами художнього твору недостатньо і вони подібні.

2.2 Вивчення передового педагогічного досвіду

Аналіз науково-методичних, фахових статей журналів «Початкова школа», «Початкова освіта» та спостереження на уроках вчителів початкових класів під час педагогічних практик у Гуляйпільському ліцеї Затишнлянської сільської ради, дозволяють стверджувати, що молодші школярі повинні відчувати емоційні переживання під час роботи над художніми образами. Завдання педагога – виявити усі можливі чинники розвитку емоційних переживань учнів під опрацювання художніх творів, на прикладі літературних казок.

Цікавим для нас є досвід вчителів-практиків, наприклад, Сьомкіної Валентини Вікторівни, фахівця вищої категорії, на думку якої емоції – глибоко, особистісна індивідуальна якість учня, його зовнішня поведінка, внутрішнє відчуття і співпереживання герою. На уроці, на її думку, важливо залучати учнів до визначення мети, до аналізу художнього твору з опорою на життєвий досвід. Так, при опрацюванні художнього твору з опорою на життєвий досвід, наприклад, літературної казки А.Дімарова «Для чого для людини серце», вчитель пропонує стати дослідниками і пригадати, чи були у їхньому житті зустрічі з людьми у яких на їх думку було «холодне», «крижане», «сіре», «залізне» серце, пояснити, що вони під цим розуміють, а потім, проаналізувавши життєвий досвід, запропонувати прочитати художній твір, обговорити, які саме емоційні моменти

у творі вони пережили. Валентина Вікторівна у своїй практиці глибоко переконана, що для розвитку емоційних переживань молодших школярів на уроках словесності, важливо у роботі над персонажами звертати увагу на факти з життя, досвід, спогади, спостереження, що призвели до вражень. Корисним на думку педагога є позитивні переживання, емоційні обговорення персонажів літературних творів.

Немченко Людмила Миколаївна, вчитель початкових класів, вищої категорії переконана в тому, що при опрацюванні художнього твору на уроках читання слід створювати умови для формування емоційних вражень та співчуття до героїв твору, наприклад, на уроці під час вивчення літературної казки «Білячок» Сашка Дерманського, вона пропонує розповісти учням про коней, що знають вони про їх життя, про ставлення людей до цих тварин. Педагог забезпечує на кожному уроці поєднання колективних, групових і індивідуальних завдань. Розповіді учнів доповнюють одна одному і створюється цілісна картина їх життєвих спостережень, їх досвіду, пережитих вражень. Художній образ не залишає нікого байдужим, спонукає до її глибокого розуміння, усвідомлення, переживання, інтерпретації.

Основою розвитку емоційних переживань на уроках словесності молодших школярів на думку Селєзньової Ганни Борисівни, вчителя вищої категорії з багаторічним досвідом роботи, саме цілеспрямована робота над позитивним емоційним досвідом роботи, здатністю учнів висловлювати своє ставлення до персонажів художнього твору, відчувати радість від спілкування з героями. У її доробку є колективний аналіз персонажів художнього твору Марії Морозенко «Руде цуценятко і різдвяний ангел». Педагог ставить питання учням: Які емоції ви пережили разом із цуценям? Які переживання випали на долю головного героя? Хто йому допоміг, коли він залишився самотнім? Що подарував різдвяний ангел цуценяті? Особливо емоційно обговорюють молодші школярі долю песика у зимову холодну ніч, кожен пройнятий емоційними переживаннями, а що буде далі, хто врятує беззахисну малу тваринку. На думку вчителя,

колективна робота над персонажами художнього твору уможливорює усвідомлення ідейного змісту казки, головної теми, авторського задуму.

Про розвиток емоційних переживань своїх учнів на уроках словесності і Петрик Олена Олегівна, вчитель першої категорії. Найкраще, на її думку, можна зробити інсценізацію художнього твору і дати можливість продемонструвати свої емоційні відчуття в образі персонажів літературного твору. Саме інсценізування дозволяє не лише усвідомити зміст тексту, а й точно відтворити емоції головних героїв твору. Так, під час роботи над персонажами художнього твору О.Савченко «Покинуте кошеня», вчитель, пропонує за сюжетом твору зіграти виставу «Хто зігріє кошеня?». Після цього усім потрібно обговорити дійових осіб. Хто хотів би бути одним із головних героїв: першою чи другою дівчинкою, чому саме? До колективного обговорення вчитель подає і твір Марії Манеру «Збори іграшок». Дуже відповідальним є момент визнання винного у ситуації із головним героєм. Прочитайте назви почуттів. Які з них ви змогли розпізнати у словах і вчинках дійових осіб? (О.Савченко « Українська мова та читання 2 клас., Ч 2.,с.102).

Низка емоційних переживань випала на долю головного персонажу, що засудять молодші школярі у вчинках інших героїв художнього твору. Крім цього, для Олени Олегівни, дуже важливим є чутливість її самої до переживань разом із персонажами художнього твору.

Аналіз і спостереження за роботою досвідчених педагогів дає нам підстави говорити про те, що учні початкової школи цінують думку вчителя, вміють співпереживати власним і чужим життєвим обставинам, підтримують позитивні емоції після прочитаного художнього твору.

Разом з тим, констатуємо, що робота над персонажами художнього твору на уроках словесності як засобу розвитку емоційних переживань не має системності. Саме тому, на нашу думку, сало необхідним розробити програму експериментального дослідження, дібрати вправи і завдання на виявлення рівня розвитку емоційних переживань в учнів 3 класів під час роботи над персонажами художнього твору на уроках словесності.

2.3 Експериментальна програма з роботи над персонажами художнього твору на уроках словесності

Програма дослідно-експериментальної перевірки дієвості роботи над персонажами художнього твору на розвиток емоційних переживань молодших школярів на уроках словесності.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Гуляйпільського ліцею Затишнлянської сільської ради Дніпропетровської області у 3 класі. У досліді брали участь 28 учнів. Із яких 14 учнів I (експериментальна) група і 14 учнів II (контрольна) група.

У ході експерименту ми вирішували такі завдання:

- визначали рівень розвитку емоційних переживань під час читання художнього твору;
- добирали вправи і завдання для роботи над персонажами літературного тексту;
- впроваджували експериментальну програму з особливостями роботи над персонажами художнього твору на розвиток емоційних переживань учнів 3 класу.

Для реалізації цих завдань ми провели дослідження, що передбачало констатувальний, формальний та контрольний етапи.

На першому етапі дослідження ми використали завдання на розвиток емоційних переживань учнів під час роботи над персонажами художнього твору, а саме:

Завдання 1. Добери слова, що на твою думку відображають почуття головного персонажа твору М.МакДоналд «Джуді знайомиться з новим учителем» (с.11. Укр.мова та читання 3 клас. Ч.2.О.Савченко).

У доброму гуморі, розгублена, сердита, щаслива....

Завдання 2. Які емоції пережила головна героїня протягом твору? На початку: смуток, радість, зневага, стурбованість. У кінці твору: сум, заздрість, розпач, задоволення, згода.

Завдання 3. Як ти ставишся до головного персонажа твору Марії Манеру «Шарлотта отримує...тринадцять балів» (с.14-5). Які емоційні переживання випали на долю головної героїні, чому саме? Що ти їй порекомендуєш із запропонованого:

- А) Ніколи не хитрувати.
- Б) Радіти гарним оцінкам.
- В) Хитрощі – сором для учня.
- Г) Обдурювати не можна.

Завдання 4. Доведи свій вибір. Поясни, чому усі насміхалися з Шарлотти? Які почуття у цей час переживала головна героїня твору?

Завдання 5. Хто дійові особи оповідання Любов Відути «Незрозумілі слова» (с.25-27). Як почував себе Тарасик серед дорослих? Які емоції він при цьому переживав? Як би ти себе повів на місці Тарасика? Які б емоції ти при цьому відчував? Підтвердіть свій вибір рядками з твору.

Завдання 6. Д.Павличко, вірш «Соняшник» 9 с.36-37). Хто головний персонаж твору? Чому соняшника образило прохання дівчинки? Які емоційні переживання відобразив автор твору у головних персонажах?

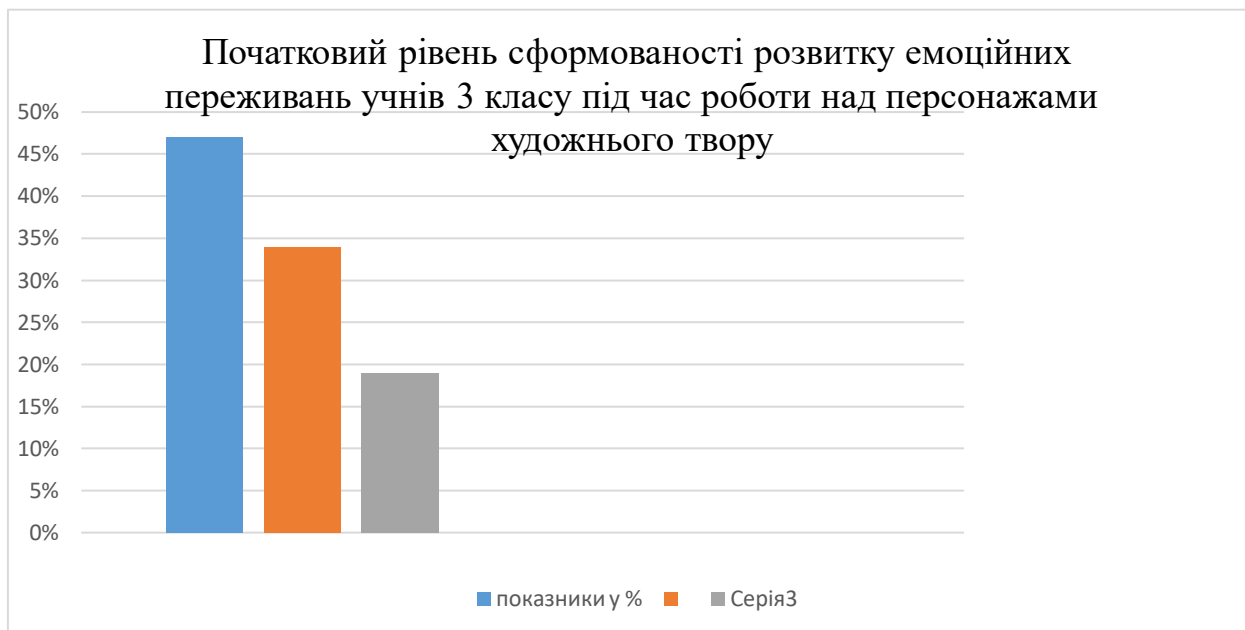
Одержані дані із виконаних завдань ми занесли до таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Рівень емоційних переживань під час роботи над персонажами
художнього твору**

Група	Кі-ть учнів	Впоралися із завданням	Частково впоралися	Не впоралися із завданням
I контрольна	14	5	3	6
II експериментальна	14	8	4	2

Отримані дані проведення констатувального етапу дослідження у контрольній групі та експериментальній групі ми відобразили у вигляді діаграми.

Отже, одержані результати I етапу дослідження дали підставу нам зробити висновки, що 34 % учнів впоралися із завданням; 47% частково впоралися, допустивши незначні помилки, а 19% не впоралися із завданням.

Враховуючи результати першого етапу дослідження, ми запропонували впровадити створену нами експериментальну програму, спрямовану на роботу із персонажами художнього твору, що забезпечить ефективний вплив на розвиток емоційних переживань молодших школярів. На обраних уроках із розділу «Літературні казки. Песа-казка. Байки», ми пропонували дібрані учням вправи і завдання під час опрацювання головних персонажів художніх творів різних жанрів. До навчальної програми ввійшли такі твори: «Для чого людині серце» Анатолія Дімарова, «Білячок» Сашка Дерманського, « Дорога, що нікуди не вела» Джані Родарі, «Стрімкий, як вітер» Наталі Осипчук, «Чиж та Голуб», «Лебідь, Щука і Рак» Леоніда Глібова, «Добра порада» Анатолія Костецького (с.93).

Урок 1. А.Дімаров «Для чого людині серце»

Завдання 1.Що може розповісти автор у творі з такою назвою? Обери пропоновану відповідь:

- а) про хворобу серця;
- б) про людські вади;

в) про серце людини.

Які емоції у тебе викликала назва твору? Обґрунтуй свій вибір.

а) здивування;

б) радість;

в) тривогу.

Завдання 2. Чи змінилися твої емоції від прочитаної першої частини твору? Чому? Як жив дерев'яний чоловічок без емоцій? Для чого людині потрібні почуття, обери свою відповідь:

а) усі люди мають почуття;

б) щоб бути доброю людиною;

в) він не знав про почуття;

г) він мріяв бути людиною і мати почуття;

д) не знаю.

Завдання 3. Хто із персонажів художнього твору був справжньою людиною? Доведи свій вибір.

а) дівчинка;

б) лікар;

в) дерев'яний чоловічок;

г) хлопчик.

Завдання 4. Яку б сучасну кінцівку ти б запропонував автору твору? Чому, обґрунтуй!?

а) дерев'яний чоловічок ожив від чарівних ліків;

б) дерев'яний чоловічок був врятований хлопчиком;

в) дівчинка з лікарем прийшли на допомогу дерев'яному чоловічку;

г) чоловічок живе на небі.

Урок 2. Сашко Дерманський «Білячок».

Завдання 1. У чому сила духу головного героя? 2. Яке враження від першої частини твору? 3. Які емоційні переживання ти відчув? Знайди варіант, обґрунтуй.

а) мене обурило від несправедливості;

- б) мені шкода лоша і його маму;
- в) кривдити інших легко;
- г) погоджуюсь із рішенням старих кобил.

Завдання 2. Які емоційні переживання викликав у вас образ Нічки, мами лошатко?

- а) співчуття;
- б) жаль;
- в) образу;
- г) неприємне відчуття.

Чому саме, обґрунтуй, знайшовши рядки із твору.

Завдання 3. Що довелося пережити головному герою, коли його повели до лева, щоб той його з'їв?

- а) мале лоша злякалося;
- б) мама для нього була безпорадна;
- в) лев хотів з'їсти лоша;
- г) Білячок не боявся старого лева.

Обґрунтуй свою відповідь рядками з твору.

Завдання 4. Які взаємостосунки були між головними героями? Що довелося пережити мамі і сину?

- а) « я нікуди не відпущу тебе самого»;
- б) « я піду з тобою»;
- в) «ми не можемо вдвох повернутися в табун»;
- г) «хай краще мене зжере лев, а малого йому не дам».

Як ти розумієш ці рядки з твору? Про які емоційні переживання вони нам говорять?

Завдання 5. Які ще персонажі зустріли мама і син, коли йшли у країну єдинорогів?

- а) саламандри;
- б) кентаври;
- в) невідомі істоти;

г) єдинороги.

Як зустрічали Нічку і Білячка дивовижні створіння? Які емоції при цьому переживали ви разом із ними?

Завдання 6. Які якості виявив Білячок до своєї мами? Які почуття наша Нічка виявила до сина на прощання?

- а) «можна мама залишиться з нами?»;
- б) «дозвольте мені інколи навідувати Білячка»;
- в) «хіба ти знайдеш дорогу, мамо?»;
- г) «моє серце обов'язково приведе мене до тебе».

Поясни ці рядки твору, назвавши, при цьому свої емоційні переживання.

Урок 3. Тема «Дорога, що нікуди не вела» Джанні Родарі.

Завдання 1. Упертість чи допитливість головного героя змусили його йти дорогою? Які емоції він переживав, знайди рядки в творі про це:

- а) «та він не образився...»;
- б) « у Мартіно від втоми почали боліти ноги»;
- в) Мартіно радісно зустрів пес, і йому це дуже подобалося;
- г) Мартіно обдарував усіх – і друзів, і ворогів.

Поясни рядки з твору. Які емоційні переживання випали на долю головного персонажа?

Урок 4. Тема: « Стрімкий, як вітер» (п'єса-казка) Наталя Осипчук.

Завдання 1. Про що мріяв Роман?

- а) вистрибнути з візка;
- б) грати у футбол;
- в) торкатися ногами землі.

Завдання 2. Чи бачив ти колись дельфіна? Які емоції викликав у тебе дельфін?

Що переживав Роман при зустрічі з дельфіном?

- а) захват;
- б) розпач;
- в) радість;
- г) щастя.

Завдання 3. Що значить відчувати когось своїм серцем? Що навчив робити Романа дельфін?

- а) рятувати людей;
- б) радіти;
- в) співати;
- г) розуміти їх мову.

Завдання 4. Як ти розумієш «політ» Романа з дельфіном? Чи відчував ти коли-небудь подібне? Які емоційні переживання при цьому відчував? Добери свій варіант:

- а) дельфіни рятують людей;
- б) дельфіни дарують щастя;
- в) дельфіни вчать людей літати;
- г) дельфіни стрімкі капітани.

Завдання 5. Чому плакав головний герой? Щоб ти йому подарував? Що відчувала мама Романа? Дай відповідь своїм варіантом, обґрунтуй.

- а) дельфін плакав від щастя;
- б) Роман плакав від розпачу;
- в) сльози дельфіна – сум по морю;
- г) дельфін уміє радіти життю.

Завдання 6. Як вивчив Роман мову дельфіна? Чому інші не розуміли головних персонажів твору: Романа і дельфіна, не чули їхньої розмови? Чому Роман був засмучений? Розкажи про пережиті емоції у своїй доповіді: «Дельфіни – розумні та добрі створіння?».

Завдання 7. Створення міні-проєкту «Почуваюся щасливим» за змістом п'єси-казки «Стрімкий, як вітер».

Урок 5. Леонід Глібов «Чиж та Голуб» (с.120).

Завдання 1. Яке ставлення автора до Чижика? Обери свій варіант:

- а) висміює його;
- б) співчуває птасі;
- в) сміється з нього;

г) застерігає його.

Завдання 2. Які емоційні переживання тобі довелося відчувати у цьому творі? Кому і за що, ти співчував? Розкажи про пережите тобою в образі автора (спостерігав подібне, довелося бачити, розповіли); в образі Чижика. Яке твоє ставлення до Голуба? Обґрунтуй пропоновані варіанти:

- а) Голуб сильний;
- б) рішучий Голуб;
- в) Голуб боягуз;
- г) Голуб безсердечний; самовпевнений.

Завдання 3. Підготуй свій варіант закінчення твору зі щасливим кінцем. Які переживання і емоції у ньому ти б передав ? Обери пропонований варіант:

- а) радість;
- б) справедливість;
- в) милосердя;
- г) злість.

Урок 6. «Лебідь, Щука і Рак» Леонід Глібов (с.119).

Завдання 1. Які емоційні переживання покладено автором у зміст байки?

- а) рішучість і зміст;
- б) мир і спокій;
- в) дратування і хаос;
- г) безлад і гнів.

Завдання 2. Допиши, склади свій варіант байки зі щасливим кінцем. Які поради ти даси головним персонажам, обери свій варіант, обґрунтуй відповідь:

- а) сісти за стіл переговорів;
- б) вирішити, хто керуватиме;
- в) залишити віз;
- г) комусь поступитися.

Завдання 3. Чи бачив ти подібне у житті? Як слід чинити у таких випадках? Що при цьому ти відчував?

Урок 7. «Добра порада» Анатолій Костецький.

Завдання 1. Які емоційні переживання ти відчуваєш при зустрічі із гарною людиною? Обґрунтуй, обравши варіант:

- а) радість;
- б) злість;
- в) розгубленість;
- г) сором.

Завдання 2. На кого із персонажів твору ти хотів би бути схожим, якщо «ні», то чому? Обґрунтуй свій вибір:

- а) персонажі – інтелігентні;
- б) гордовиті;
- в) віслюк-вихований;
- г) свиня дуже чемна.

Завдання 3. Створи сучасний варіант кінцівки твору. Поясни, які емоційні переживання ти поклав би в основу свого варіанту:

- а) люди мають бути ввічливими;
- б) радість від спілкування;
- в) привітна людина завжди усміхнена;
- г) вихована людина добра.

Виконавши завдання експериментальної програми, провівши 7 уроків читання із використанням завдань щодо роботи над персонажами художніх творів усього розділу, ми перейшли до третього, контрольного етапу дослідження нашої проблеми.

Контрольний етап експерименту дослідження передбачав проведення завдань на розвиток емоційних переживань школярів з учнями обох груп (експериментальної та контрольної).

Для цього ми запропонували учням обох груп наступні завдання:

1. Які емоційні переживання ти відчув, коли читав про хмароньку? «За сонцем хмаронька пливе» Тараса Шевченка (с.124). З яким почуттям поет описує її? Які емоції викликав у тебе сивий туман?

Відповідь учня 3 класу (I група) Малик Богдана:

«Хмаронька – це чуттєвий персонаж, мені її шкода, сивий туман, неначе ворог закриває їй море. Я відчув «беззахисність рожевої хмароньки, я їй співчуваю».

Відповідь учениці 3 класу (І група) Савченко Соломії:

«Бути рожевою хмаронькою я б не хотіла. Коли тобі щось загрожує то у тебе тріпоче серце. Мені хочеться її захистити, обійняти. Туман для мене у вірші – це якийсь ворог».

Завдання 2. Які емоційні переживання, викликала в тебе поезія Ліни Костенко «Шипшина важко віддає плоди» (с.128). Які персонажі художнього твору є чуттєвими?

Відповідь учня 3 класу (І група) Прибилєва Максима:

«Дуже шкода шипшинки, вона плаче і мені боляче за неї. Ще мені жалібно стало і за пташину, бо їй не буде ягідок».

Відповідь учня 3 класу (І група) Мовчанової Анни:

«Я переживаю за пташку і шипшину, бо їм зробили боляче. Є сильні, а є слабкі. Слабких завжди шкода, я співчуваю усім, хто не може себе захистити».

Завдання 3. Які персонажі твору Василя Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло», тобі сподобалися, чому? Які емоційні переживання ти відчув коли читав цей твір?

Відповідь учениці 3 класу (ІІ група) Швед Тетяни:

«Важко відповісти. Я не відчула переживань».

Відповідь учня 3 класу (ІІ група) Співанової Анни:

«Хлопець потребував допомоги, його шкода, потрапив під сильний дощ. Я йому співчуваю. Мені сподобався третій хлопець, він ділом допоміг промоклому».

Завдання 4. Персонажі твору Тетяни Майданович «Телефонна розмова» (с.134).

Що переживають персонажі твору, обери відповідь:

- а) щирю любов один до одного;
- б) турботу про рідного;
- в) бажання допомогти слабшому;
- г) байдужість до ближнього.

Відповідь учня 3 класу (І група) Яременко Матвія: а),б),в).

Відповідь учениці 3 класу (II група) Котенко Віолети: в).

Завдання 5. Головні персонажі твору Нани Деменкової «Дружок і Образа» (с.135). Чи коли небудь у тебе була в гостях Образа? Які емоційні переживання вона у тебе викликала? Які емоції були у Дружка?

- а) розпач;
- б) смуток;
- в) незадоволення;
- г) образа.

Відповідь учениці 3 класу (I група) Колоскової Софії: а), г) «Шкода, що Образа інколи буває у мене в гостях. Я її теж прогнала».

Відповідь учениці 3 класу (II група) Руденко Єлизавети: г) образа.

Завдання 6. «Я друзів не продаю» О.Савченко (с.136). Хто із головних персонажів твору тобі сподобався? Обґрунтуй.

- а) дівчина;
- б) кролик;
- в) хлопчик.

Які переживання відчув ти від прочитаного? У чому цінність дружби головних персонажів?

Відповідь учениці 3 класу (I група) Собко Даші: в) «Мені сподобався хлопчик, який не продав свого друга кролика і навчив дівчинку дружити по-справжньому; мені шкода була кролика якого хотіла продати дівчина».

Відповідь учениці (II група) Стовбун Єлизавети: б) «Сподобався кролик».

Завдання 7. Марко Вітлер «Кошеня пропало» (с.141). Які емоції викликали в тебе персонажі цього твору? Чи хвилювався ти за кошеня? Обґрунтуй відповідь.

- а) тварин не варто тримати вдома;
- б) кошеня потрібно насварити;
- в) тато запізнився на роботу через кошеня;
- г) дівчинка Мерле хвилювалася;
- д) тато і дівчинка люблять кошеня.

Відповідь учня 3 класу (I група) Краснова Олександра:

д) «Мені було сумно, що кошеня загубилося, а потім весело, що його знайшли, тато і Мерле люблять котика».

Відповідь учениці 3 класу (II група) Пух Кіри:

г) «Мерле хвилювалася і я їй співчувала, в мене є кіт і папуга».

Відповідь учениці класу (I група) Пуляк Даші:

д) «У сім'ї кошеня люблять, за нього хвилюються, мені було спочатку лячно, де воно поділося, а потім радість в мене відчулась за них усіх».

Отже, аналіз одержаних відповідей свідчить, що протягом експериментального навчання на розвиток емоційних переживань під час роботи над персонажами художніх творів: учні експериментальної групи стали краще аналізувати твори, вільно висловлювати власні думки, добирати і правильно називати відповідні емоційні переживання, розповідати про них, обмінюватися враженнями, судженнями; в них з'явилося бажання говорити про різні життєві ситуації подібні до сюжетів художніх творів.

2.4. Результати дослідно-експериментальної роботи

На останньому етапі нашого дослідження ми провели контрольну перевірку з виконання завдань на розвиток емоційних переживань учнів під час роботи над персонажами художніх творів.

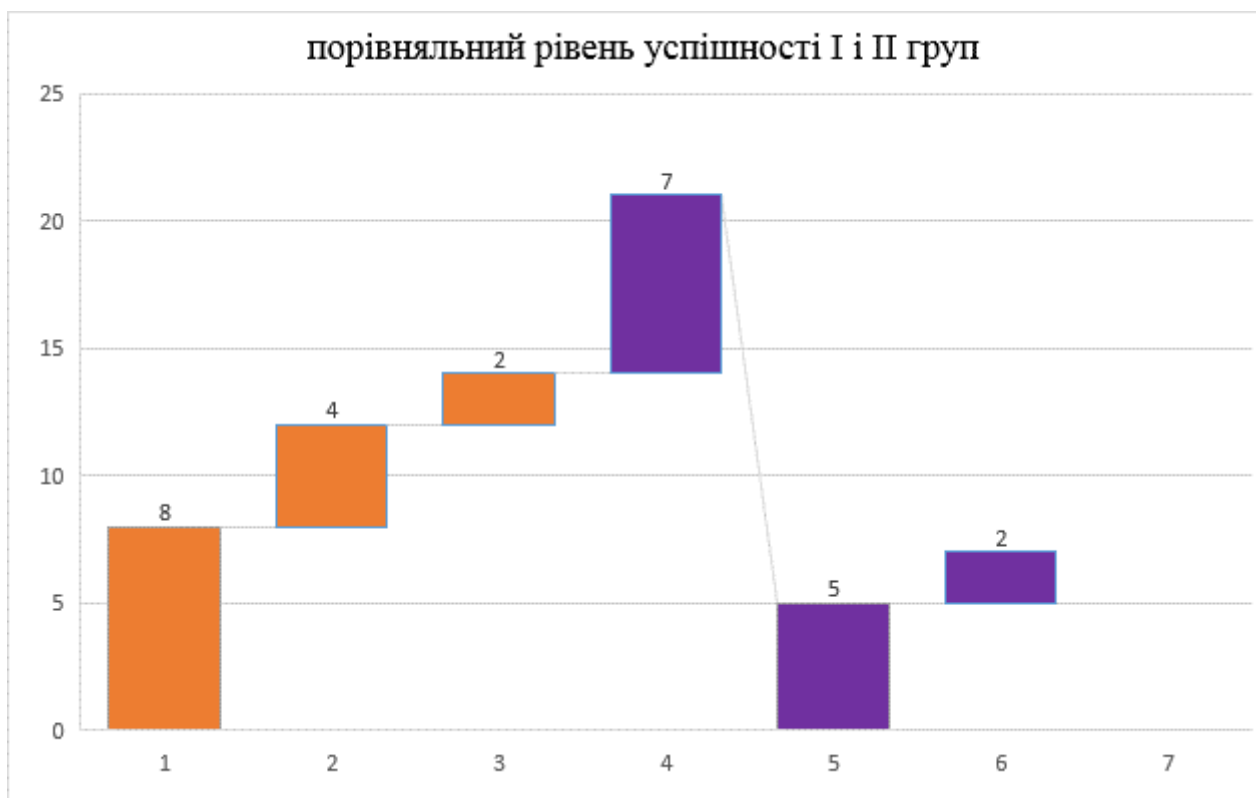
Ми дібрали завдання, з якими учні експериментальної групи, впоралися значно краще ніж контрольної і це підтверджує, що у експериментальній групі рівень розвитку емоційних переживань учнів, став кращий, ніж у контрольному. Одержані дані ми подали до таблиці 2.2.

**Рівень успішності виконання завдань на розвиток емоційних переживань
під час роботи над персонажами художніх творів
(контрольний етап дослідження)**

Таблиця 2.2.

Група	Кі-ть учнів	Впоралися із завданням	Частково впоралися	Не впоралися із завданням
I контрольна	14	8	4	2
II експериментальна	14	7	5	2

Отримані дані проведення контрольного етапу дослідження у контрольній групі та експериментальній групі ми відобразили у вигляді графіку.

Отже, ми бачимо, що в експериментальній I групі 3 класу стала більша кількість учнів, що успішно впоралися із завданнями, а не впоралися лише 2 учні, в той же час контрольній II групі впоралися на одного менше, лише 7 учнів, а не впоралися у I групі 4 осіб, а у II групі (контрольній) 5 осіб.

Порівнявши виконання завдань ми побачили, що в експериментальній групі рівень розвитку емоційних переживань під час роботи над персонажами твору суттєво покращився, а у контрольному класі цей показник майже не змінився.

**Порівняльна таблиця успішності виконання завдань на розвиток
емоційних переживань під час аналізу персонажів художніх творів
(контрольний етап)**

Таблиця 2.4.

№ завдання	Група	Кі-ть учнів	Впоралися із завданням	Частково впоралися	Не впоралися із завданням
Завдання 1	I	14	10	3	1
	II	14	9	3	1
Завдання 2	I	14	10	2	2
	II	14	9	2	3
Завдання 3	I	12	10	1	1
	II	12	10	-	2
Завдання 4	I	14	11	3	-
	II	14	12	1	1
Завдання 5	I	14	12	2	-
	II	14	10	1	3
Завдання 6	I	14	12	2	-
	II	14	11	2	1
Завдання 7	II	14	12	2	-
	I	14	10	2	2

Висновки до другого розділу

Аналіз методичної літератури, Державного стандарту, чинної програми, передового педагогічного досвіду вчителів початкових класів, підручника, дав нам підстави для висновків, а саме:

– на основі державних стандартів, чинно діючої програми та підручника «Українська мова та читання» 3 клас за редакцією О.Я. Савченко, ми провели дослідно-експериментальну перевірку;

– відповідно до чинної освітньої програми, метою якої є розвиток особистості молодшого школяра, формування його читацької компетентності, збагачення емоційно-ціннісного, естетичного досвіду, розвитку літературно-творчих здібностей;

– досягнення такої мети передбачає розв'язання таких завдань, як формування умінь опрацьовувати художні тексти і оволодіння прийомами структурно-сміслового і образного аналізу творів;

– відповідно до мети і завдань предмета «Літературне читання», визначено таку змістову лінію «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів», що передбачає формування умінь висловлювати рефлексивні судження у зв'язку з прочитаним; змістова лінія «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою» передбачає формування і розвиток умінь висловлювати власні емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного твору;

– передовий педагогічний досвід переконав нас у тому, що особливу увагу слід приділяти на уроках словесності аналізу головних персонажів художніх творів, обговорювати власні емоційні переживання, порівнювати емоційні прояви художніх образів;

– аналізуючи підручник ми побачили, що він містить багато розділів, що у свою чергу наповнені різножанровим колом художніх творів для молодших школярів, до яких подані завдання, які передбачають роботу над персонажами художніх текстів, а ось завдань на розвиток емоційних переживань не достатньо і вони подібні;

– у процесі вищезазначених кроків дослідження нами було складено програму і проведено експериментальне навчання на базі проходження педагогічних практик 2022-2023 і 2023-2024 навчальних років при Гуляйпільському ліцеї Затишнрянської сільської ради. У досліді брали участь 28 учнів 3 класу (I група експериментальна, II група контрольна);

– для реалізації поставлених нами завдань ми провели дослідно-експериментальну перевірку, що передбачало констатувальний, формувальний та контрольний етапи, одержані результати першого етапу дослідження дали нам підставу зробити висновок про недостатній рівень розвитку емоційних переживань молодших школярів у роботі над персонажами художніх творів і продовжити наступні етапи;

– до навчальної програми ми подали 7 уроків словесності на яких ми пропонували учням дібрані вправи і завдання на розвиток емоційних переживань під час роботи над персонажами художнього твору;

– контрольний етап дослідження передбачав проведення вправ і завдань в обох групах на виявлення рівня сформованості емоційних переживань учнів у роботі над персонажами твору. Протягом експериментального навчання нами було виявлено, що учні стали краще висловлювати свої емоційні переживання, добре аналізувати характери і вчинки персонажів, співчували їм, порівнювати отримані враження.

Порівнявши одержані дані щодо всіх трьох етапів нашого експерименту ми можемо стверджувати, що експериментальна I група учнів 3 класу продемонструвала кращий результат виконання завдань, ніж учні контрольної II групи.

Отже, ми переконалися, що застосовані нами різноманітні вправи і завдання на розвиток емоційних переживань молодших школярів на уроках читання під час роботи над персонажами художнього твору є ефективними, а тому, дослідно-експериментальну програму можна вважати дієвою і результативною. Це підтверджує вірогідність висунутої нами гіпотези і свідчить про повне виконання завдань дослідження та досягнення мети.

ВИСНОВКИ

Вивчивши теоретичні основи з обраної теми, ми з'ясували, що розвиток емоційних переживань у молодших школярів є важливим аспектом їхнього особистісного і соціального становлення.

Теоретичні основи цього процесу базуються на розумінні ролі емоцій в освітньому процесі, зокрема, у навчанні літератури.

Робота над персонажами художнього твору є ефективним засобом, який дозволяє формувати і розвивати емоційний інтелект молодших школярів, що є важливим для їхньої адаптації у соціумі.

Емоційні переживання відіграють вирішальну роль у процесі навчання, оскільки вони впливають на мотивацію, пам'ять і загальну залученість учнів. Розуміння емоційних переживань, пов'язаних з персонажами художніх творів допомагає учням краще засвоювати матеріал і сприяє їхньому емоційному зростанню. Робота над персонажами художніх творів і їх емоцій розвиває емпатію в учнів початкової школи і є важливою складовою соціальної взаємодії.

Теоретичні підходи, засновані на розумінні емпатії, показують, що учні які добре вміють аналізувати емоційні стани героїв, краще розуміють почуття інших людей і вміють співпереживати.

Художні твори для молодших школярів є потужним інструментом розвитку їх емоційного інтелекту, через свої багаті на емоції та досвід персонажі. Аналіз персонажів допомагає учням навчатися розпізнавати і виражати власні емоції, співпереживання, що у свою чергу сприяють емоційному розвитку молодших школярів.

Теоретичні основи розвитку емоційних переживань у роботі над персонажами підкреслюють важливість соціально-емоційного навчання, яке допомагає учням не лише адаптуватися до шкільного середовища але й до повсякденного життя. Розвинений емоційний інтелект учня початкової школи сприяє кращій соціалізації і побудови здорових міжособистісних стосунків в учнівському колективі.

Організація роботи над персонажами художнього твору на уроках читання є ефективним засобом розвитку емоційних переживань у молодших школярів.

Аналіз програм, підручника, передового педагогічного досвіду вчителів початкової школи переконав нас у тому, що вивчення персонажів, їхніх вчинків, мотивацій та емоцій сприяє формуванню емпатії, вдосконаленню навичок співпереживання та підвищенню емоційної чутливості учнів.

У результаті досліджень нами було виявлено, що робота над персонажами допомагає учням глибше розуміти емоції та переживання інших.

Впроваджена нами експериментальна програма із застосуванням методів завдань, які сприяли аналізу літературних персонажів допомогла учням ставити себе на місце інших, розуміти причини дій персонажів, це сприяло формуванню глибшого розуміння героїв твору і міжособистісних стосунків в учнівському колективі.

Ми переконалися, що для сучасних обставин у яких перебуває країна характерний є пошук оптимальних шляхів впливу дорослого прагнення дитини допомогти у самовираженні почуттів, емоційних переживань, навчити учня молодшого шкільного віку говорити про різні прояви емоцій: хвилювання, біль, радість, страхи. Ми побачили, що важливим є під час роботи над персонажами художнього твору на уроках словесності розвивати емоційну культуру дитячих переживань. Ефективним на думку досвідчених педагогів є прийом порівняння художніх образів, обставин у яких вони діють із життєвим досвідом в самих школярів. Дібрані нами завдання мотивували учнів пережити хвилюючі моменти і знаходити відповідні емоції, щоб розповісти про них.

Ми довели, що проблема розвитку емоційних переживань викликає інтерес у вчителів початкової школи в умовах війни. Розв'язання її суттєве у зв'язку з тим, що головною умовою розвитку суспільства є людина, що здатна до співчуття, співпереживань, допомоги, підтримки. У сучасному світі необхідно від народження, з перших років життя людини, закладати основи розуміння світу, як такого, що динамічно змінюється; в якому особистість перебуває в постійній потребі розуміння, підтримки, допомоги.

Отже уроки читання під час роботи над персонажами художніх творів покликані сприяти розвитку емоційних переживань молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Колізії суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Книга 1. № 18. С. 6 –14.
2. Білоконна Н. І., Колісник Т. О. Емоційно-естетичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. Вісник Міжнародного дослідного центру: «Людина: мова, культура, пізнання»: Кривий Ріг. 2014. № 37. С. 8 – 12.
3. Білоконна Н.І., Абрамчук В.С. Емоційна культура як наукове поняття. Вісник Міжнародного дослідного центру. Кривий Ріг, 2015. Том 38 (1). С.48 – 53.
4. Додон Б.І. Емоція як цінність. - М., Політвидав. - 1978. - 272 с.
5. Берн Ш.М. Гендерна психологія: Підручник/Ш. М. Берн. - СПб.: ПраймЕврознак, 2001. - С. 320.
6. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції (частина І). Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 104 с.
7. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції (частина ІІ).Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 104 с.
8. Вашуленко О. В. Емоційно-ціннісний розвиток молодших школярів на уроках літературного читання. VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство». Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (17 травня 2019 р., м. Київ). Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 277–283.
9. Вашуленко М., Дубовик С. Робота над власним висловлюванням (есе) на уроках української мови. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 10–16.
10. Вікова психологія Д.Б. Ельконіна: ДИТИНСТВО [Електронний ресурс] URL: https://stud.com.ua/5274/psihologiya/molodshiy_shkilniy. (дата звернення: 10.07.2024)
11. Вунд В. Основи фізіологічної психології.

- 12.Вовк У. С. Поняття дитячої літератури та її художня специфіка. Слово Світ. Вісник Національний університет «Львівська Політехніка». Львів: Національний університет «Львівська Політехніка», 2002. № 453. С. 352 – 356.
- 13.Волошина Г. П., Роєнко Л. М. Типи та особливості уроків української мови і літературного читання у початкових класах: навч. посіб. Умань: видавець «Сочінський», 2013. 203 с.
- 14.Гнатенко К. І. Загальні питання процесу сприйняття художніх творів молодшими школярами. Методологія сучасних наукових досліджень: збірник наукових праць за результатами XIII Міжнародної науково-практичної конференції (10 - 11 листопада 2016 р.). Харків, 2016. С. 28 – 30.
- 15.Гнатенко К. І. Методичні питання роботи над характеристикою персонажа на уроках літературного читання. Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 - 28 квітня 2017 р.). Суми, 2017. С. 121 – 123.
- 16.Гнатенко К. І. Організація роботи над характеристикою персонажа на уроках літературного читання в початкових школах України. Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms: International scientific-practical conference (September 29, 2017). Tbilisi, Georgia, 2017. P. 147 – 150.
- 17.Градовський А. В. Сприймання художнього твору учнями як методична проблема. Зарубіжна література в школах України. 2005. № 5. С. 58 – 61.
- 18.Григірчик О. Технології розвитку літературно-творчих здібностей дітей. *Поч. освіта*. 2001. №11. С.3.
- 19.Заєць В., Суворова Н., Сухоненко Н. Художній твір як інструмент виховання особистості молодшого школяра. Васильківський вісник. 2015. № 10. С. 4-7.

20. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87_2018%D0%BF#Text (дата звернення: 10.06.2024).
21. Демокріт. // Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. - Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2014.-416с.
22. Джеймс (1999). Основний афект, прототипові емоційні епізоди та інші речі, що називаються емоціями: Журнал особистості та соціальної психології.
23. Епікюр. Епікурейська школа
24. Ємець А. А. Сучасна література в колі читання молодших школярів. Теорія і методика навчання: проблеми та пошуки: збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. Вип. 5. С. 22 – 33.
25. Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. Наука і освіта: науково-практичний журнал Півд. наук. Центру АПН України. 2009. № 1/2. С. 57 – 61.
26. Загальна психологія. Навч. посіб. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
27. Загальна психологія. Навчальний посібник. Варій М. Й. 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-text-4777.html>. (дата звернення: 20.08.2024)
28. Зазюн Іван Андрійович «Педагогічна майстерність» (1997)
29. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
30. Ісаєва О. Концептуальні основи аналізу художнього твору в школі. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2014. № 6. С. 2-5.
31. Ісаєва О. Роздуми навколо проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору в школі. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2017. № 2. С. 29-31.

32. Каралаш Н.Г. Криза духовності та ціннісних орієнтацій індивіда. Духовність українства: Збірник наукових праць. Вип.3. ЖДПУ, 2018. С.36-38.
33. Кормило О.М. Передумови і загальні тенденції розвитку емоційної сфери молодших школярів. Зб. наук. пр.: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 9. Ч. 2. С. 171–177.
34. Кравцова І.А. Адамчук А.О. Формування в учнів 3 класів емоційної культури на уроках літературного читання засобами інтерпретації художніх текстів [методичний посібник]. Кривий Ріг: КДПУ, 2021. 34с.
35. Кравцова І.А. Емоційна домінанта в діяльності вчителя початкової школи. Wielowymiarowość edukacji XXI wieku tom III Edukacja dorosłych Monografia wieloautorska pod redakcją naukową Anny Klim-Klimaszewskiej Sabiny Wieruszewskiej-Duraj ISBN 978-83-66597-51-8. 2022.С.189-199.
36. Кеннон В. Тілесні зміни до болю, голоду, страху і люті — рахунки останніх досліджень в функцію емоційного збудження. ТОВ.-2013,-324.
37. Кравцова І., Яковенко В. Етапи роботи над творами різних жанрів на уроках літературного читання в початкових класах. Кривий ріг: ДВНЗ «КНУ» КП, 2016. 56 с.
38. Кравцова І. А., Соседка В. Р. Особливості роботи на уроках читання при вивченні творів різних жанрів. Збірник наукових праць студентів КДПУ. Кривий Ріг: 2006. №9. С.125–129.
39. Кравцова І. А. Шляхи формування навички виразного читання в учнів 3 класів у процесі роботи над віршованими творами: [методичний посібник] І. А. Кравцова, С. А. Заярнюк. Кривий Ріг: КП, 2013. С. 63.
40. Коли сніг пахне мандаринками / уклад.: Росіцький Р. «Вид-во Старого Лева». Львів, 2020.с. 328.
41. Коцюбинський М. Харитя. Київ: Веселка, 1974. 24 с.
42. Котик Т.М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 192с.

- 43.Крившенко Л. Опанування молодшими школярами вміння аналізу тексту на уроках літературного читання в евристичному навчанні. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 9. С. 53–59.
44. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 194 с.
- 45.Кузьміна Н. Проблема підвищення рівня мотивації на уроках читання. Поч. школа. №3. 2007. С. 26–30.
46. Лагне К. 1890р. В центральному журналі «Питання філософії і психології»
47. Ліндслі Д. «Теорії емоцій»
- 48.Марченко Н. КЛЮЧ до читання. *Початкова школа*. 2019. № 4 (598). С. 57-61.
49. Мартиненко В. Врахування особливостей художніх текстів у процесі моделювання уроків літературного читання у 2-4 класах. *Початкова школа*. 2015. № 11. С. 34–38.
- 50.Мельник С. Порівнюємо твори різних жанрів (урок літературного читання у 3 класі). Початкове навчання та виховання. 2017. № 33. С. 25–29.
- 51.Мещерякова Н.П. Актуальні питання методики викладання літератури. Навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2017. 119 с.
- 52.Міняйло Н.О. Сучасний урок у початкових класах. Київ. Магістр, 2017. 156с.
- 53.Митник О., Швець С., Буряк Г. Розвиток пізнавальної сфери особистості молодшого школяра на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2017. №1. С.10 –12.
- 54.Науменко В. Навчання вдумливого читання і розуміння художнього твору. *Початкова школа*. 2018. № 7. С. 50–51.
- 55.Науменко В. Комплексний аналіз художнього твору: методичні аспекти. *Учитель початкової школи*. 2018. №10 С. 22–25
- 56.Новікова, О., Валькова, Г. (2021). Формування емоційного та соціального інтелекту в здобувачів освіти. Вісник Глухівського національного

- педагогічного університету імені Олександра Довженка: Педагогічні науки. 1, 98–105.
57. На допомогу вчителю початкових класів 3 клас: для загальноосвіт. навч. закл. України. К. Видавничий дім «Освіта», 2016. 160 с.
58. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 15.07.2024).
59. Спенсер Г. Праця «Педагогіка»
60. Особливості літературного розвитку молодших школярів. Поняття «літературний розвиток» URL: <https://studfile.net/preview/5113993/page:19/> (дата звернення 15.07.2024).
61. Платон. Твори «Держава» і «Законои»
62. Палій А. Диференціальна психологія 2-е видання, виправлене, доповнене Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, 2008 р.
63. Підлужна Г. В. Розвиток емоційної сфери молодших школярів на уроках літературного читання. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : зб. наук. праць. Житомир : ФОП «Н.М. Левковець», 2017. Ч. 2. С. 29–34.
64. Розвиток творчих здібностей молодших школярів: новий погляд на проблему URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-tvorchih-zdibnostey-molodshih-shkolyariv-noviy-poglyad-na-problemu-398668.html> (дата звернення 10.08.2024 р.).
65. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2023. 472 с.
66. Савченко О. Етапи опрацювання художніх творів на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. №9 С. 22–26.

67. Савченко О. Варіативність побудови уроків читання . *Початкова школа*. 2016. №9 С. 15–19.
68. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. –Т. 2. – С. 419–654.
69. Савченко О. Метод проектів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2015. № 11. С. 26 – 30.
70. Савченко О. Методика роботи з ілюстративним матеріалом на уроках літературного читання. *Початкова школа*, 2016. № 12. С. 4 – 10.
71. Савченко О. Методичні рекомендації до впровадження програми з літературного читання у 3 класі. *Початкова школа*. 2020. №9 (615). С. 7-14.
72. Савченко О. Я. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. для 4-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2014. С.160.
73. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10 – 15.
74. Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. №8 С. 6-12.
75. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
76. Сиром'ятнікова Ю. Урок літературного читання у 3-4 класах із використанням методів критичного мислення. *Початкова школа*. 2020. №5-6 (611-612). С. 11-13.
77. Ситченко А. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: Монографія. Київ: Лентвіт, 2014. 304с.
78. Теорія емоцій Келсермана — Плутчика.
79. Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності:

- за заг. ред. Я.О. Гошовського, Ж.П. Вірної, Д.Т. Гошовської, Н. К. Вічалковської, О.Є. Іванашко. Луцьк : ПП Іванюк В. П, 2021. 188 с.
80. Удяк Г. Художній образ як центральний компонент структури літературного твору. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2014. № 19. С. 147 – 150.
81. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): (частина 2) О.Я. Савченко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160с.
82. Ушакова І.М. Теоретико-методологічні проблеми психології: курс лекцій Х.: НУЦЗУ, 2016. 191 с.
83. Фенцик О. Повноцінне сприйняття молодшими школярами художніх творів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2011. №11. С.9 – 15.
84. Цимбалюк Л. Проблеми введення літературознавчої пропедевтики в початкових класах. *Початкова школа*. 2020. №11 С. 7 – 9.
85. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на психічне здоров'я особистості. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, серія «Психологія». № 47 2011. С.47– 54.
86. Чумакова А. А. Емоційна культура як педагогічний феномен: підходи, поняття, структура. Педагогічні науки. ЗНУ. Випуск 1 № (31), 2019. С. 63 – 71.
87. Шахновська І. І., Вознюк А. М. Відтворення емоцій персонажів дитячої художньої літератури : перекладацький аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2018. Вип. 32 (2). С. 182 – 184.
88. Шехтер С. Когнітивні, соціальні та фізіологічні детермінанти емоційного стану. Психологічний огляд 69, 379-399.
89. Шулькова К. І. Тенденції розвитку дитячої літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття / Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. 2015. Вип. 5. С. 294 – 303.

- 90.Шалагінов Б. Науковий та «шкільний» аналіз художнього тексту. Всесвітня література в навчальних закладах України. 2014. №6. С. 7–9.
- 91.Явоненко М. Емоційно-чуттєві чинники розвитку літературнотворчих здібностей школярів. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2007. 5. С.13 –16.

ДОДАТОК А

Тема. «Для чого людині серце» Анатолій Дімаров.

Мета. Продовжити учнів ознайомлювати з літературною казкою. Вчити орієнтуватися в тексті твору, та самостійно визначати дійових осіб. Розвивати усне мовлення, вміння визначати головну думку твору. Збагачувати словник учнів. Виховувати прагнення творити добро.

Обладнання: підручник «Літературне читання. 3 клас», автор О.Я. Савченко. Записані слова, речення, вислови на дошці; велике серце із записаною на ньому темою уроку; маленькі сердечка (для оцінювання учнів); картки для роботи в групі, мікрофон, тести; телевізор, презентація, виставка книжок.

Тип уроку. Вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

Доброго дня, діти. Сьогодні ми з вами вивчаємо нову тему.

Інтерактивна гра «Якщо...»

- Щоб налаштуватися на роботу й мати гарний настрій пропоную вам таку вправу.
- Якщо ви хочете бути добрим і розумним, погладьте себе по голівці.
- Якщо ви хочете допомагати одне одному, простягніть руку товаришеві.
- Якщо ви хочете бути працелюбним, підніміть рученята в гору.
- Якщо ви хочете бути дружними, візьміть одне одного за руки.
- Якщо ви хочете бути веселими, здоровими, поплещіть у долоні.
- Супер. Ви гарно справились з цим завданням.

II. Вправа на вдосконалення навичок читання.

1. Дихальна гімнастика

- Задуй свічку;
- Здуй листочок;
- Погуди наче, пароплав;

- Зобразити свист вітру;
- Зробити язичком рухи маляра, що фарбує стіни;
- Подзижчати, наче жук;
- Зобразити шум лісу;
- Зобразити шум мотору, що працює.

2. Робота над скоромовкою

У зливу жахливу під кущем,
Дуже змокли жук з джмелем.

3. Гра «Дощик, дощ, злива»

Зараз ми з вами пограємо в гру «Дощик, дощ, злива». Я буду промовляти ці слова, а ви читатимете скоромовку відповідним голосом.

«Дощик» - напівголосне читання (пошепки);

«Дощ» - голосно, швидко;

«Злива» - голосно, скоромовкою.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Чарівна скринька

Завітала на урок до нас, скринька наша чарівна, що закріплює знання. Якщо скринька чарівна, то і відкрити її буде не просто. Щоб відкрити нашу скриньку потрібно виконати завдання і чарівний замочок відкриється.

Увага! Завдання чарівної скриньки.

1. Що належить до усної народної творчості?
2. Що ж таке «усна народна творчість?»
3. «Чарівні казки» це?
4. «Українські народні казки» це ?
5. «Народні пісні» це?
6. Розкажіть по одному прислів'ї.

- Ось і наш чарівний замочок відкрився. Давайте тепер подивимося які таємниці наша скринька приховує.

IV. Повідомлення теми та мети уроку.

- Діти, який сьогодні розділ ми з вами будемо вивчати?

- Так, дійсно це казка. А яка саме давайте відгадаємо.

1. Прочитай слова навпаки.

Икзак інрутареїл (літературні казки).

- Пригадайте, яка різниця між літературними та народними казками?

- У цьому розділі вміщено казки українських письменників, у яких описуються надзвичайні пригоди, дивовижні перетворення.

Відкрийте зміст підручника, знайдіть розділ «Літературні казки» і назвіть з творами яких авторів ми познайомимося в цьому розділі.

Зверніть увагу на виставку книг. Це все літературні казки. Багато інших книжок ви можете прочитати в нашій шкільній бібліотеці. І сьогодні на уроці ми познайомимося з літературною казкою, яку написав Анатолій Дімаров.

Девіз уроку. Раз добром налите серце — вік не прохолоне.

- Сьогодні на уроці ми дізнаємось для чого людині серце, яка різниця між людьми із щирим серцем і безсердечними, на які вчинки здатні такі люди, які риси характеру їм притаманні, будемо аналізувати їх на прикладах із твору.

- Діти, але чарівна скринька розкрила нам не всі свої таємниці. Подивіться, що я в ній ще знайшла. Це ж лист. Давайте прочитаємо його.

*Шановні учні! Запрошую Вас в гості
до чарівного лісу, у мою казкову пригоду.*

З повагою Дерев'яний чоловічок.

Вчитель дістає зі скриньки Дерев'яного чоловічка.

- Діти, погляньте, ось до таких чоловічків ми потрапимо сьогодні в гості.

V. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу.

1. Загадка

Все життя воно в нас б'ється.
Буває радіє або сміється,
Інколи плаче, часом сумує,
Світить, як сонце і всіх нас дивує.
Здогадались вже, що це?
Це людське гаряче (серце)

- Серце — це слово буде основним на нашому уроці.

2. Складання «Асоціативного куща»

- Складіть асоціативний ряд до слова «серце» (душа, життя, кохання...)

- Ви, мабуть помітили, що у завданнях які ви виконували, часто звучало слово «серце». І це не випадково, адже сьогодні на уроці ми будемо працювати над казкою «Для чого людині серце» Анатолія Дімарова.

3. Розповідь про письменника

Анатолій Андрійович Дімаров народився 5 травня 1922 року в м. Миргороді на Полтавщині в учительській сім'ї.

Страшні роки голодомору Анатолій Андрійович пам'ятає ще хлопчиком. Після закінчення середньої школи юнаком був мобілізований до армії. Учасник війни, нагороджений орденами і медалями. Анатолій Дімаров написав кілька захоплюваних книжок для дітей: «Блакитна дитина», «На коні і під конем», «Про хлопчика, який не хотів їсти», «Для чого людині серце», «Друга планета», «Тирлик».

4. Робота за підручником.

- Розгорніть підручник на сторінці 62.

- Прочитайте назву казки. Доведіть, що вона літературна.

- На що схожий заголовок?

- Спробуйте відповісти на запитання. Для чого людині серце? (метод «Мікрофон»).

5. Читання казки вчителем.

- Діти в казці зустрінуться слова, значення яких можливо вам не знайоме.

6. Словникова робота.

Найлютіший Назбиралося Крижане

Ненавидіти Вагаючись Жевріючи

Переборола Дошкулити Одноплемінників

Читання слів швидко і правильно, разом з вчителем.

Пояснення значення слів, звертаючи увагу не тільки на тлумачення, але й на наголос у цих словах:

Вагаючись — виявляти нерішучість у чомусь.

Крижане — зроблене з криги, льоду.

Жевріючи — ті, які горять без полум'я, тліють.

Дошкулити — не давати спокою, заважати.

Ринутися — швидко рухатися.

Фізкультхвилинка (відео)

7. Читання казки комбіновано (вчитель — учні)

I частина (читають діти вголос).

II частина (читають діти пошепки).

VI. Узагальнення і систематизація нових знань

Робота над змістом казки.

1. Бесіда за змістом.

«Мозковий штурм»

- Кого зустріли дерев'яні чоловічки у лісі?
- Що їх здивувало у цій звичайній дівчинці?
- Які запитання ставили дівчинці дерев'яні чоловічки?
- Як дівчинка пояснила чоловічку, що таке серце?
- До кого вона порадила звернутися?
- Знайдіть, яким було зле серце?
- А серце байдужої людини?
- Чому воно зовсім не зносилося?
- Яким було серце, яке дбало тільки про себе?
- А доброї людини?
- Кого знайшли дерев'яні чоловічки взимку у лісі?
- Що могло статися з хлопчиком?
- Що сталося із серцем чоловічка від розпачу?
- Як вдалося врятувати хлопчика?
- Що залишилося від дерев'яного чоловічка з добрим серцем?

Підсумок вправи:

- Як ви розумієте останнє слово героя казки?

2. Мовно-логічне завдання. Робота в групах.

I група — розглянь малюнок на ст. 63, і добери заголовок до малюнка, почитайте в особах;

II група — розглянь малюнок на ст. 65, добери уривок до ілюстрації, прочитайте;

III група — визначте риси характеру чоловічка з добрим серцем.

IV група — перед вами план казки, прочитайте його. Чи правильно все там?

Біля кожного плану поставте його правильний порядковий номер.

☐ Життя чоловічка з серцем.	(5)
☐ Незвичайна гостя.	(2)
☐ Полум'яне серце зігріває хлопчика	(6)
☐ Племя дерев'яних чоловічків	(1)
☐ Лікар, що міняє серця.	(3)
☐ Нелегкий вибір	(4)

3. Визначення основної думки казки. Робота в парах.

- З'єднайте частини прислів'їв. Виберіть те, яке висловлює головну думку казки.

Раз добром налите серце	а серце не камінь.
З перцем чи не з перцем	аби з добрим серцем.
Кров не вода	вік не прохолоне.
Добре серце	багатство людської душі.
Гостре словечко	а в матері серце.
Дай серцю волю	коле сердечко.
У дитини заболить пальчик	заведе в неволю.

VII. Підсумок уроку

- Сподобався вам урок?
- Чого вчить ця казка?
- Що на уроці вас найбільше схвилювало?

- Що саме сподобалось в казці?

VIII. Оцінювання учнів

- А в моєму серці спалахнув вогник кохання до вас. І на згадку про себе і наш урок, я хочу подарувати вам ось ці сердечка.

IX. Домашнє завдання

1. Виразно читати, переказувати уривок, який найбільше сподобався.
2. За бажанням намалювати малюнок до казки.

ДОДАТОК Б

Яремко М.

1. В) про серце людини
2. А) здивування
3. А) усі люди мають почуття
4. А) дівчинка
5. А) дерев'яний гашвілок ожив від гарячих ліків.

Гуцулукіна Ж.

1. В) про серце людини.
2. а) здивування.
3. а) усі люди мають добро серце.
4. а) дівчинка
5. а) дерев'яний гашвілок був рятівним засобом лікування.

- Словачин Р
1. б) про серце людини
 2. а) здивування
 3. а) всі люди мають погумтє
 4. а) дівчинка
 5. а) дерев'яний голів'язок отримав від гарячих ліків

Руденко Л.

1. б) про серце людини
2. а) здивування
3. а) усі люди мають погумтє
4. а) дівчинка
5. а) дерев'яний голів'язок отримав від гарячих ліків

оповідання Каліна

1. В) про серце людини
2. Б) здивування.
3. А) він йому мати почита
4. А) дівчинка дерев'яний теревілок
5. Б) дерев'яний теревілок
- 6) дерев'яний теревілок
дівчинка приїхала підготувати
дерева на теревілок

Савченко

1. В) про серце людини.
2. А) здивування.
3. Б) щоб бути добрим людиною.
4. А) дівчинка.
5. Б) дерев'яний теревілок був
виготовлений хлопчиком.

Письмо К

1. в) про серце людини
2. а) здибування
3. а) щоб бути доброю
4. а) дівчинка
5. а) дерев'яний чоловічок
був врятований

Письмо Шелеченко

1. в) про серце людини
2. а) здибування.
3. б) щоб бути доброю людиною
4. а) дівчинка
5. б) дерев'яний був врятований

Легенди

1. в) про серце людини.
2. в) зриву вогоня
3. 2) він укріпив буття людини і проти погуми
4. в) дерев'яний чоловічок
5. а) дерев'яний чоловічок став від горевих ліків.

Кременко М.

Лікети

Завдання 1

в) незрадженні.

1) Я відчув не приємні емоції.

Завдання 2

2) про серце людини

Завдання 3

2) укріпив буття людини.

Завдання 4

в) дерев'яний чоловічок

Завдання 5

Мені пам'ять чоловічка, бо він був добрий.

Парашенко В.

Анкета

Завдання 1

а) образа

б) образа погана справа

Завдання 2

а) про хворобу серця

Завдання 3

б) його змусили

Завдання 4

а) дівчинка

Завдання 5

Мені не шкода хлопчика він безсердечний.

Малик Б

Анкета

Завдання 1

а) розпач

б) Мені шкода Дружчика

Завдання 2

б) про людей лікарів

Завдання 3

б) Бути доброго людини.

Завдання 4

а) дівчинка

Завдання 5

